

Kijevo žemės statusas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje

XIV–XV AMŽIAI

ĮVADAS

Kijevo kunigaikštystė buvo tyrinėta daugeliu aspektų ar bent jau patekdavo į istorikų akiratį kaip papildomai tirtinas objektas. Tačiau dar niekas nesiėmė nuosekliai nušviesti šios žemės statuso nuo patekimo į LDK akiratį iki jos tapimo vaivadija.

XIV amžiaus antroji pusė Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštijai buvo įvairių permainų laikotarpis: prasidėjo neramumai periferijoje, katalikybės kaip valstybinės religijos įvedimas kilstelėjo šią valstybę į aukštesnę gyvavimo pakopą, ėmė keistis valdovo, dinastijos ir valstybės elito santykiai, suteiktos pirmosios privilegijos bajorijai, dvasininkijai, miestiečiams ir žydams apibrėžė šių sluoksnių padėtį visuomenėje.

Paskutiniame XIV amžiaus ketvirtyje valdžios institucijoms išgyvenant krizę, pradėta centralizuoti valstybę. Pirmiausia centralizacija palietė tuos asmenis, kurie galėjo pasirodyti neloyalūs valdovui. Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje Andrius Algirdaitis neteko Polocko, kuris liko be valdytojo, bet į šią kunigaikštystę buvo paskirtas Jogailos brolis Skirgaila. Po Liubarto Gediminaičio mirties Teodoras Liubartaitis negavo visos Voluinės. Jam buvo pavesta valdyti tik Voluinės Vladimirą, o į Voluinę atsiųstas vietininkas. Šie veiksmai sietini su Liubarto parama Kęstučiui Algirdaičių ir Kęstutaičių kon-

flikto metu. Įsitvirtinus Jogailai, Skirgaila prie Polocko galėjo prisijungti ir Trakų kunigaikštiją. Visas didžiojo kunigaikščio domenas atsidūrė Algirdaičių rankose, bet valstybės centralizacija neįgavo platesnio masto.

LDK žemių centralizacija paspartėjo XIV a. paskutiniajame dešimtmetyje. Tada beveik visos didžiosios dalinės kunigaikštystės tapo tiesiogiai priklausomos nuo didžiojo kunigaikščio. Jose reziduodavo didžiojo kunigaikščio vietininkai. Taip per dešimtmetį į valstybę buvo įjungtos Podolės, Voluinės, Vitebsko, Severėnų Naugardo ir Kijevo kunigaikštystės. Tačiau tuo metu vyko ir priešingi procesai: netoli didžiojo kunigaikščio domeno buvo kuriamos smulkios kunigaikštystės, kurias gaudavo valdyti išstumti iš turėtų teritorijų dinastijos atstovai.

Šio darbo chronologiniai rėmai yra platūs, dėl tikslų žinių šaltiniuose stokos apibrėžiami XIV–XV amžiais. Galutinę datą dar galėtume konkretizuoti 1482-aisiais – Mykolo Olelkaičio nukirsdinimo data, o nustatyti pradinę datą kur kas sudėtingiau – ją būtų galima sieti nebent su mūšiu ties Mėlynaisiais Vandenimis, kuris įvyko apie 1362 m. Siekiant atskleisti Kijevo kunigaikštystės statusą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir jo pokyčius, mėginama nustatyti Kijevo kunigaikščio santykį su užsienio valstybėmis, periferijos ir valstybės centro santykius, dinastinių ryšių svarbą.

Darbe gilinamasi, koks Kijevo žemės statusas buvo XIV a. pabaigoje ir XV a. pradžioje valdant Vytautui ir Švitrigailai, kaip jis keitėsi vykstant Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio vidaus karui, kas sąlygojo kunigaikštystės statuso susigrąžinimą ir Olelkaičių valdžią Kijeve, kodėl Kijevo žemė įgijo vaivadijos statusą.

Mokslinei analizei naudojami aprašomasis–analitinis, lyginamasis, genealoginis ir prozopografinis metodai. Būtina paaiškinti svarbiausius terminus. Tarpautinių žodžių žodynuose pateikiamos kelios žodžio *statusas* reikšmės. Mums tinkamiausios tokios: „teisinė padėtis“¹ ir išsamesnis – „objekto charakteristika, apibrėžianti jo funkcionavimo ypatumus“². Žodis „statusas“ šiame darbe vartojamas apibrėžiant padėtį, kuri susiklostė tarpusavio santykiuose tarp domeno ir periferijos. Šiuo atveju – periferijos pozicija domeno atžvilgiu.

Kur kas sudėtingiau apibrėžti *dalinės kunigaikštystės* sąvoką. Pats žodis „dalinė“ siejasi su žodžiais „dalis“, „dala“. Tai gali būti valstybės dalis ir paveldėta dala. Didžioji dalis Gediminaičių savo dalą gaudavo iš tėvo, todėl reikėtų tai sieti su antrąja šio žodžio reikšme. O kadangi tokiais atvejais kunigaikščiai dažnai vadinavo save tėvoniais, galima teigti, jog tai būdavo dalinės kunigaikštystės.

Sutinkant su tuo, kad LDK XIV amžiuje buvo Gediminaičių valdų konglomeratas³, verta prisiminti, kaip XI a. feodalinę visuomenę apibūdino L.Karsavinas: „senjoras valdė savo senjorystę padedamas visų vasalų, padedamas, su jais bendradarbiaudamas; dėl to apdilo kiek hierarchiškasis vasalų skirtumas“⁴. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog Gediminaičių hierarchijoje tiksliai numatytų vietų nebuvo, tad ši citata čia labai tinka. Buvo tik ekonominės ir karinės žemių galimybės, kurios lėmė vienokią ar kitokią padėtį valstybinėje hierarchijoje. Tik tam tikros grupuotės sudarė didžiajam kunigaikščiui atsvarą.

Tuo tarpu valdovas, remdamasis kunigaikščiais, galėjo šalinti iš kunigaikštysčių ir skirti ten savo giminaičius. Kaip tik tai ir neleido LDK teritorijoje susiformuoti tikroms dalinėms kunigaikštystėms. Tačiau kunigaikščiai reikšdavo pretenzijas į tam tikras teritorijas kaip į tėvonines valdas, motyvuodami tai paveldėjimo teise. Dažniausiai jos būdavo paveldimos iš tėvo. Gediminaičiai savo paveldėtose (ar suteiktose tėvo) kunigaikštystėse jautėsi tėvoniais, todėl tikslinga šias kunigaikštystes vadinti *tėvoninėmis* (paliekant kaip sinonimą ir terminą *dalinės*).

ŠALTINIAI IR ISTORIOGRAFIJA

Stengiantis atskleisti Kijevo žemių statusą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, pasinaudota ganėtinai dideliais istoriografijos klodais ir, kaip dažniausiai būna, visai nedidele šaltinių baze. Pasirinktas probleminis chronologinis modelis geriausiai atspindi paskirų temų problemškumą ir parodo tam tikrus Kijevo kunigaikštystės statuso raidos etapus.

1362 metų įvykiai (mūšis prie Mėlynųjų Vandenu), aprašyti Gustyno metraštyje⁵, provokuoja klausimus: kiek Mėlynųjų Vandenu mūšis sąlygojo jėgų pusiausvyrą regione? ar galima su šia pergale sieti Algirdo valdžios Kijeve išsiplėtimą? Neaiškumų kyla dėl LDK ir Livonijos sutarties, kurioje buvo normuojami prekybiniai santykiai ir nustatomos taikos zonos. Algirdo pusei atstovavęs kunigaikštis Vladimiras Algirdaitis⁶. Betgi ar jis galėjo tuo metu (1367 metais) valdyti Kijevo kunigaikštystę?

Kitas esminis lūžis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo susijęs su Vytauto laikų pokyčiu valstybės viduje – didžiausių dalinių kunigaikštysčių pajungimu tiesioginei didžiojo kunigaikščio dispozicijai. Šiuos įvykius ryškiai perteikia Lietuvos Metraščio Trumpasis Sąvadas;

jo duomenis galima papildyti Bychoveco kronikos duomenimis. Taigi Lietuvos metraščiai geriausiai parodo Vytauto centralizacinę politiką, į kurią buvo įtraukta ir Kijevo kunigaikštystė⁷.

Nauji procesai pietvakarių Rusioje, prasidėję per Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio karus, kone identišškai nušviečiami Lietuvos Metraščio Trumpajame Sąvade ir Bychoveco kronikoje. O apie Olelkaičių Kijevo kunigaikštystės atsiradimą ir raidą XV amžiuje galima aptikti duomenų tik Bychoveco kronikoje.

Papildomų faktų suteikia kai kurie Lietuvos Metrikos dokumentai, pirmiausia – Žygimanto Senojo privilegija Kijevo žemei⁸. Tačiau Lietuvos Metrikoje yra ir kitų aktų, iš kurių, nors ir netiesiogiai, galima daryti išvadas dėl Olelkaičių padėties Kijevo kunigaikštystėje ir LDK⁹. Paskutinius nesėkmingus Olelkaičių bandymus įsitvirtinti Kijevo kunigaikštystėje atspindi teismo nuosprendis Mykolui Olelkaičiui: jis buvo pasmerktas mirties bausmei¹⁰.

Tokios būtų pagrindinės šaltinių grupės. Kiti, čia neįvardyti, šaltiniai buvo antraeiliai.

Reikia paminėti, kad Kijevo kunigaikštystės klausimas XIV–XV amžiais itin sudomino istorikus jau XIX a. pradžioje, taigi vos tik atsiradus profesionaliesiems tyrimo metodams. Tačiau šaltinių pažinimo lygmuo dar buvo gana menkas, todėl šiuos istoriografijos bandymus tenka palikti istorijos mokslo istorijai.

Mėlynujų Vandenuų mūšio klausimas, kiek jis susijęs su Kijevo kunigaikštyste, šio mūšio istoriografijoje ne per plačiausiai nušviečiamas. Prieš gerą dešimtmetį Michailas Gruševskis, išnagrinėjęs Gustyno metraštinę ir jo patikimumą, nusprendė, kad Algirdas Kijeve įsitvirtino laimėjęs mūšį prie Mėlynujų Vandenuų, kai Teodoras buvo pakeistas Vladimiru Algirdaičiu¹¹. Kitokią nuomonę Kijevo klausimu pareiškė Henrykas Paszkiewiczus: jį susiejo

1367 metų „Plėšikėlių taika“. Kadangi Vladimiras Algirdaitis dalyvavo ją pasirašant, padaryta išvada, jog jis valdė teritorijas netoli Livonijos, o Mėlynujų Vandenuų mūšis ir Vladimiro Algirdaičio atsiradimas Kijeve neturi nieko bendra¹². Romas Batūra, išanalizavęs šaltinius ir istoriografiją, konstatavo, jog 1367 metų LDK sutartis su Livonija nepaneigia to, kad Vladimiras Algirdaitis galėjo atsidurti Kijeve po Mėlynujų Vandenuų mūšio¹³.

Kitas smarkiai situaciją regione pakeitęs mūšis įvyko 1380 m. Kulikovo laukuose: Maskvos didžiojo kunigaikščio Dimitrijaus vadovaujama kariuomenė sumušė Mamajaus vadovaujamus totorius. Tai buvusi Maskvos pergalė. Dimitrijaus kariuomenėje kovėsi du Algirdaičiai – Andrius ir Dimitrijus. Tie procesai susiję su prasidėjusia po Algirdo mirties Gediminaičių dinastine krize, kuri realiai tęsėsi iki 1395 m., kol Vytautas baigė junginėti lietuviškos Rusios žemes, padarydamas jas tiesiogiai pavaldžias didžiajam kunigaikščiui.

Mus domina štai kas: ar Kijevo kunigaikštis prisidėjo prie Dimitrijaus organizuojamos koalicijos? Kulikovo mūšio šaltinių cikle nėra patvirtinančių faktų, tačiau netiesioginių duomenų vis dėlto yra.

Igoris Grekovas, aiškindamasis, kodėl Mamajaus kariuomenė buvo sumušta, pabrėžė, jog tai visiškai nepriklausė nuo kariuomenių profesionalumo. Pasiėkti pergalę Dimitrijui padėjo ir tai, kad šiose kautynėse buvo pulkų iš lietuviškosios Rusios – Vakarų ir Pietvakarių. Tačiau vardydamas mūšio dalyvius, jis nurodė Voluinės, Briansko ir Polocko žemių pajėgas¹⁴. R. Batūra, aptardamas lituanistines Kulikovo mūšio problemas, taip pat nepastebėjo, jog jame galėjo dalyvauti Kijevo kunigaikščio pajėgos¹⁵.

Kitoks požiūris išreikštas Felikso Šabuldo darbe. Išanalizavęs nemažai netiesioginių užuominų apie Kijevo pulkus ir padėtį regione per Kulikovo mūšį,

autorius neatmetė galimybės, kad šiame mūšyje dalyvavo ir Kijevo kunigaikščio Vladimiro pulkai¹⁶.

Kijevo statuso pokyčiai itin išryškėjo XIV a. paskutiniajame dešimtmetyje, kai ši žemė prarado kunigaikštystės statusą. Tų procesų nuosekliai niekas nenagrinėjo, nes jie gana išsamiai nušviesti Lietuvos metraščiuose. Tačiau nė vienas autorius, kuris nagrinėjo pirmąjį Vytauto valdymo dešimtmetį, šios tematikos nepalieka ir daro vienokias ar kitokias korekcijas. Kebliausia Lietuvos metraščių problema – datavimas, kadangi jie parašyti beveik be datų. Ko gero, racionaliausiai datuoti įvykius analizuojant Kijevo problemą yra pasiūlęs Šabuldo. Jo teigimu, 1395 m. pradžioje Vladimiras Algirdaitis neteko Kijevo sosto, ir į jį sėdo Skirgaila. 1396 m. pradžioje (sausio mėnesį) Skirgailą nunuodijo metropolito vietininkas Foma¹⁷.

Kitas probleminis klausimas, kuris iškyla nagrinėjant XV amžiaus Kijevo kunigaikštystės statusą, – Kijevo padėties permainos Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio tarpusavio kovoje. Lietuvos istoriografijoje šis klausimas išryškintas Jono Matuso darbe apie Švitrigailą. Šis autorius atskleidė Kijevo kaip politinio centro svarbą vykstant vidaus karams¹⁸, iškėlė Juršos vaidmenį Kijeve, pastebėjo, jog Švitrigaila po žygių prieš Žygimantą Kęstutaitį grįždavo žiemoti į Kijevą.

Šiam klausimui daug vietos skyrė ir Rimantas Jاسas rengdamas Bychoveco kronikos leidimą. Komentuodamas šaltinį, istorikas puikiai, nors ir fragmentiškai išanalizavo aptariamą laikotarpį. Komentuodamas Lietuvos Metraščio plačiausiąją redakciją, jis paaiškino Švitrigailos ir Alšėniškių santykius po perversmo, datavo Kijevo perėjimo didžiajam kunigaikščiui laikotarpį ir sprendė kitas problemas¹⁹. Įvairių žinių pasitaiko ir kitų autorių darbuose, tačiau jos dažniausiai yra fragmentiškos²⁰.

Kijevo kunigaikštystės (taip pat ir Olekaičių) istoriografijoje po 1440 metų yra apščiai baltų dėmių. Šaltinių atsiranda vis daugiau, o tyrinėjimai darosi vis skurdesni. Istorikai šiuo laikotarpiu labai mažai domėjosi. Atsitiktinės užuominos, įvairesnių šaltinių stokojančios analizės yra labai nevienodos, prieštarauja viena kitai, nors kartais ši bei tą papildo. Šiems klausimams spręsti beveik visiškai nenaudojamos Lietuvos Metrikos knygos (išskyrus kelias Olenos Rusinos pastabas dėl Kijevo kunigaikščio ir bajorijos konfliktų²¹). Nagrinėjant šį laikotarpį, pagrindiniu šaltiniu dažniausiai tampa kronikos ir metraščiai.

Vis dėlto kelias pozicijas galime išskirti. Visą chronologinį laikotarpį apima S.C.Rowello straipsnis, skirtas LDK diduomenės ir Kazimiero santykiams. Jame keletą kartų užsimenama apie Kijevo kunigaikštystę. Istorikas aiškinasi, kokiomis aplinkybėmis Kijevo kunigaikštystė atiteko Olekaičiams ir kokie buvo XV a. devintojo dešimtmečio padariniai²².

Matvejus Liubavskis įdomiai nušvietė pirmuosius metus Kazimierui atėjus į valdžią. Jis vienintelis iškėlė Mykolo Žygimantaičio svarbą Kijevo žemėms. Iš jo darbo išaiškėja, jog Aleksandras Vladimiraity Olelka Kijevo kunigaikščiu tapo ne 1440 metais, o 1442 m.²³

Bronius Dundulis atkreipė dėmesį į Kijevo kunigaikščių ir totorių santykius, kurie buvo labai permainingi – nuo sąjungininkystės iki atviro priešiško²⁴. Šis istorikas išnagrinėjo ir „Semiono žmonių“ klausimą, kai Krymo chanas Mengli Girėjus reikalavo sugrąžinti teritorijas, kurias buvo užėmęs Semionas Olekaitis²⁵. Tą problemą gvildeno ir Egidijus Banionis²⁶.

Tai būtų visa pagrindinė literatūra, kuria naudotasi šiame darbe. Lieka tik pridurti, jog savo faktografija labai praverė Edvardo Gudavičiaus sintezė²⁷.

Šiame darbe panaudota ganėtinai daug enciklopedinio pobūdžio literatūros, dažniausiai biografinių veikalų. Tokiais galėtume laikyti Kazimiero Stadnickio²⁸ ar Józefo Wolffo²⁹ darbus. Naujausius Gediminaičių dinastijos genealoginius tyrinėjimus atliko Janas Tęgowski³⁰. Galiausiai reikia paminėti tęstinį „Lenkiškąjį biografijų žodyną“, kuriame Anna Krupska, nors ir trumpai, aprašo Olekaičių biografijas³¹.

GALUTINIS KIJEVO IJUNGIMAS Į LDK

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės įtaka Gedimino laikais pasiekė Kijevo žemę, kuri buvo pavaldi totoriams. Joje XIV a. trečiojo dešimtmečio viduryje buvo pasodintas Gedimino vietininkas – Alšėnų kunigaikštis Algimantas. Kad būtų sustiprinta LDK įtaka Kijeve dinastiniais ryšiais, trečiojo dešimtmečio pabaigoje į Kijevo buvo pasiųstas Gedimino brolis Teodoras. Nors greta didžiojo kunigaikščio vietininko veikė ir totorių baskakas (tai leidžia kalbėti apie Kijevo kunigaikštystę kaip apie LDK ir Aukso Ordos kondominiumą), tačiau šis rinko tik įprastą duoklę Aukso Ordos chanui³².

Teodoro valdymo metu Kijevo kunigaikštija buvo priklausoma ir nuo totorių, ir nuo LDK³³. Dvigubas pavaldumas trukdė tiek pačiam Kijevo kunigaikščiui, tiek ir didžiojo kunigaikščio bažnytinei politikai. Kijevo įjungimas į LDK sudarė gana palankias sąlygas Algirdui rungtintis su Maskvos kunigaikščiu konkuruoti dėl visos Rusios metropolito skyrimo. Taip pat reikia turėti omeny, kad Kijevo kontrolė buvo neatsiejama nuo Dnepro prekybinio vandens kelio kontrolės. Kijevo kaip politinio centro svarba buvo sumenkusi, bet prekybos keliai leido ši miestą paversti prekybiniu ekonominiu Pietvakarių Rusios centru. Neatsitiktinai

Kijevo monetų lobiuose atsiranda XIV a. antrąja puse datuotinių Prahos grašių³⁴, kurie rodytų šio teritorinio vieneto prekybinių pozicijų sutvirtėjimą.

Istoriografijoje diskutuojama, kada Vladimiras Algirdaitis tapo Kijevo kunigaikščiu. Remiantis Gustyno metraščio nurodyta data, galima teigti, kad jau 1362 m. Kijeve Teodoras buvo nušalintas nuo valdžios ir ten pasodintas Vladimiras Algirdaitis³⁵. M.Gruševskis Kijevo kunigaikštystės įtraukimą į LDK sudėtį datuoja 1362 m. motyvuodamas tuo, kad Algirdo galimybės laisvai veikti Pietvakarių Rusioje atsiskleidė tik po mūšio prie Mėlynųjų Vandenių³⁶. 1367 m. Vladimiras Algirdaitis dalyvavo sudarant sutartį su Livonija³⁷. Remdamasis šiuo faktu, J.Puzyna teigia, kad tada Vladimiras Algirdaitis dar negalėjo būti Kijevo kunigaikščiu, nes turėjo ką veikti Lietuvoje³⁸; tam pritaria ir H.Paškievičius³⁹.

R.Batūra gana argumentuotai įrodė, kad Kijevo kunigaikštystės prijungimo datą reikėtų atkelti į XIV a. septintojo dešimtmečio pradžią. Jo manymu, 1367 metų sutartis, kurią pasirašė ir Vladimiras Algirdaitis, nėra lokalinė, o apėmė platesnį regioną negu etninė Lietuva ir Livonija. Ji sankcionavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Livonijos prekybinius santykius. Taigi suprantama, kodėl Kijevo kunigaikštis, kontroliavęs vieną iš tarptautinio prekybinio vandens kelių,ėjusių per LDK teritoriją, dalyvavo pasirašant šią sutartį⁴⁰. Tačiau R.Batūra, neatsižvelgdamas į visus esamus šaltinius, padarė skubotą išvadą, kad galutinio lietuvių įsitvirtinimo Kijeve data visiškai sutampa su Gustyno metraščiu.

Privalu deramai įvertinti M.Gruševskio hipotezę, kad Kijevo kunigaikštystė galutinai į LDK sudėtį buvo įjungta tik po Mėlynųjų Vandenių mūšio 1362 metais⁴¹. Šio mūšio istoriografija yra ganėtinai plati. Sutariama, jog mūšio padarinys – LDK įsigalėjimas Pietvakarių Rusioje – Kijevo

ir Podolės žemėse. Tačiau pastebėtina ir tai, kad Vladimiro Algirdaičio paskyrimas Kijevo kunigaikščiu galėjo būti vienas iš Algirdo politinių žingsnių Pietvakarių Rusioje. Vladimiro atėjimas į Kijevo galėjo išprovokuoti galingų totorių pajėgų pasirodymą prie Mėlynųjų Vandenių. O šio mūšio baigtis nulėmė tai, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės įtaka pasiekė ir totorių valdytos Podolės teritoriją, kur įsigalėjo Karijotaičiai. Atsižvelgus į šiuos faktus, galima teigti, kad išlieka galimybė taikyti Gustyno metraštyje esančią datą. Įsidėmėtina ir tai, jog Algirdas dar prieš Mėlynųjų Vandenių mūšį pasiuntė kariuomenę į Kijevo, kad ten įsitvirtintų naujasis metropolitas⁴². Taigi nepriklausomai nuo to, ar Kijevo kunigaikščiu buvo Teodoras, ar Vladimiras, Kijevo Algirdas vis tiek laikė savo valda.

Keli žodžiai – dėl 1367 m. sutarties. Joje Algirdo ir Kęstučio interesams atstovauja tas pats Vladimiras Algirdaitis. Kartu su juo kaip kolaborantai iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pusės minimi kunigaikščiai *Stripeiken* ir *Waisevist*⁴³. Galbūt juos reikėtų sieti su Algirdo ir Kęstučio aplinka, nes kiekvienas kunigaikštis turėjo sau pavaldžius diduomenės atstovus⁴⁴. Kijevo kunigaikščio dalyvavimas turėjo ne tik garantuoti Vilniaus – Rygos prekybinio kelio saugumą, bet ir suteikti Livonijos pirkliais galimybę naudotis naujais keliais: Dniepro prekybinė arterija atsivėrė platesniam pirklių srautui. Sutartimi siekta užtikrinti abiejų pusių pirklių saugumą, tiksliau – išspręsti pakelės plėšikų problemą⁴⁵. Taigi Kijevo kunigaikštystėje būta gana didelės pirklių įtakos. Pastarieji palaikė ekonominę kunigaikštystės galią.

Lietuvos istorijos šaltinių skelbėjai teigia, kad Vladimiras Algirdaitis nebuvo visiškai atsiribojęs nuo karinių santykių su Vokiečių ordinu. Hermano Vartbergės kronikoje pateikiama žinia, jog 1377 m. pabaigoje šio ordino pajėgos pasiekė Vladimiro Algirdaičio valdas, nuniokojo

Bielicos (ant Nemuno kranto buvusi pilis) apylinkes ir padarė gana didelių nuostolių. Užpuolikai išsivedė porą šimtų belaisvių, apie šimtą arklių ir tūkstantį stambiųjų galvijų. Daug belaisvių žuvo, nes buvo skubama atsitraukti⁴⁶.

Pats šaltinis vertas šiokio tokio aptarimo. Iki 1367 metus aprašančio kronikos skyriaus ankstesnieji yra gana trumpi ir neinformatyvūs, be to, į vieną skyrių sudedami kelerių metų įvykiai. Tai leidžia paklausti: ar anksčiau Vokiečių ordino karinės pajėgos negalėjo pasiekti Vladimiro Algirdaičio valdų?

Vygando Marburgiečio kronika, aprašydama Bielicos įvykius, nurodo lietuvių nuostolius, bet pačiame tekste neužsimena apie Vladimirą Algirdaitį. Vygandas Marburgietis pažymi, jog žygiui vadovavo Balgos komtūras. Yra žinoma, kad tais pačiais metais jis žygiavo ir į Bielską. Aprašymai panašūs, net ir kariuomenės beveik nesiskiria. Galbūt žygis aprašomas du kartus, taigi atsiranda du vietovardžiai⁴⁷. Tačiau tvirtai žinome, kad žygis buvo organizuotas iš Prūsijos.

Pripažįstant, jog tai galėjo būti ligi tol turėtos Vladimiro valdos, kartu tenka pridurti štai ką. Juozas Jurginis, skirstydamas Hermano Vartbergės kroniką į skyrelius, pasiklojė jau seniai padaryta prielaida, kad vėliau viena Vladimiro Algirdaičio palikuonių šaka buvo kunigaikščiai Bielskiai (*Scriptores Rerum Prussicarum* publikacijoje originalo kalba nieko neįterpta apie Vladimirą, bet paaiškinimuose nurodoma, jog tai Vladimiro Algirdaičio valdos)⁴⁸. Tačiau reikia pastebėti, kad pagrindinė Bielskių rezidencija buvo prie Smolensko ir vadinosi Bielaja. Taigi labiau tikėtina, jog buvo puolamas Bielskas – Palenkės teritorija⁴⁹. Prielaida, kad Balgos komtūras žygiavo į Smolensko apylinkes ir kirto etninės Lietuvos teritoriją, yra neįtikėtina, juoba kad Smolenskas buvo prijungtas prie LDK tik Vytauto laikais. Taigi Bielajos versija atmestina.

Reikia pridurti, kad vargu ar Palenkėje buvo net ir tos teritorijos, kurias Vladimiras Algirdaitis galėjo valdyti, kol gavo Kijevą. Palenkė prie LDK buvo prijungta XIV a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje⁵⁰, o jau apie penktojo dešimtmečio vidurį Kęstutis valdė pagrindinius šios žemės centrus, užtikrindamas pirklių saugumą⁵¹. Turėdami omenyje tai, kad Kęstučiui buvo pavestas valdyti itin svarbus valstybės pasienis, galime sakyti jog didysis kunigaikštis juo visiškai pasitikėjo. Todėl jo valdomose teritorijose kažin ar galėjo atsirasti Algirdaičių valdos. J. Tęgowski bando Vladimiro valdas (prieš jam išvykstant į Kijevą) lokalizuoti Vitebske⁵². Taigi sieti Vladimirą Algirdaitį ir susidūrimus su Vokiečių ordinu Bielicoje ir Bielske negalima. Tai yra sena XIX a. vidurio šaltinių leidėjų klaida, kuri vis dar kartojasi.

Dar vienas svarbus Kijevo kunigaikštystės statuso požymis Vladimiro Algirdaičio monetos datuojamos XIV a. 7–8 dešimtmečių sandūra. Jos randamos tik Kijevo kunigaikštystės teritorijoje, todėl siejamos su šiuo kunigaikščiu. Jose išpausta tamga – Aukso Ordos chano ženklas, duodamas pavaldžiam kunigaikščiui. F. Šabuldo teigimu, šis ženklas reiškė tik dalinius laimėjimus Mėlynųjų Vandenių mūšyje. Nepraėjus nė dešimtmečiui, Kijevo kunigaikštystė grįžo prie išeities taško – dalinio pavaldumo Aukso Ordai⁵³.

Tačiau čia praleistas svarbus momentas: tamga galėjo būti duodama ir asmeniui, ir teritorijai⁵⁴. Galbūt Vladimiras Algirdaitis naudojo tamga, gauta Kijevo kunigaikščių prieš pusantrą šimto metų. Tuo atveju galima bandyti sukurti truputį kitokį Kijevo statuso modelį, negu jį sukūrė F. Šabuldo.

Tamga žymėjo asmens nuosavybę, ženklino valdas, buvo naudojama ir antkapiniuose paminkluose. Tamgos monetų turėjo totoriams pavaldūs asmenys. Nors tamga liudijo pavaldumą totoriams, ji

buvo ir monetos kokybės garantas⁵⁵. Kas tuo metu buvo Kijevas? Pirmiausia – karinis centras, susidaręs iš kelių dalių: Aukštojo (senojo) miesto, kuriame buvo pilis, Žemojo miesto (Podolės), kuriame gyveno pirkliai, ir Pečioros vienuolyno miestelio⁵⁶. Aukštasis miestas turėjo „lietuviškus“ įtvirtinimus ir pylimą, vadinamą Kyselevka⁵⁷. Tai buvo ne vien kunigaikštystės, bet ir prekybos centras. Kaip minėta, Vladimiras Algirdaitis rūpinosi pirklių saugumu, todėl regioninis piniginis vienetas turėjo įtikinti juos savo tikrumu. Galbūt Vladimiras Algirdaitis pradėjo kaldinti šią prieš pusantrą amžiaus naudotą monetą verčiamas Kijevo pirklių sluoksnių. G. Kozubovskio teigimu, tai net ne tamga, o ją primenantis piešinys. Pasak jo, tai buvo būdinga Rusios žemėse pereinamaisiais laikotarpiais, kai totoriai prarasdavo turimas pozicijas užimtose teritorijose⁵⁸.

Neseniai Vilniuje rastas Jogailos monetų lobis, kuriame, be Rusios liūto ženklo, naudojama ir tamga, liudytą, kad Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje į Rusiją buvo žiūrima su pretenzijomis užvaldyti šį kraštą⁵⁹, tad gal ir Vladimirui Algirdaičiui tamga buvo ne priklausymo nuo Aukso Ordos simbolis, o pretenzijų į visą Rusiją ar piniginio vieneto kokybės užtikrinimo ženklas.

Reikia aptarti dar vieną istoriografinę poziciją – F. Šabuldo darbą, tyrinėjantį totorių ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės santykius. Jo nuomone, tarp septintojo ir aštuntojo dešimtmečių Mamajaus ir Algirdo ryšiai buvę artimi. Papildomai ištyrinėjęs jarlikus, kuriuose liečiamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės klausimas, jis daro išvadą, jog šiuo laikotarpiu Mamajus galėjo duoti Algirdui donacinį jarliką, liečiantį Pietvakarių Rusios žemes, tarp jų ir Kijevo kunigaikštystę⁶⁰. Tai buvo realus Kijevo kunigaikštystės pripažinimas Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei.

Šiame kontekste reikia prisiminti ir tai, kad Maskvos Didžiajai Kunigaikštystei neužteko vien Kulikovo mūšio, kad būtų galutinai išsivaduoti iš Aukso Ordos įtakos. Greta to reikėjo įtvirtinti šią pergalę, kas Maskvai kaip tik ir nepavyko. Netrukus buvo sunaikintas beveik visas miestas⁶¹. Kad apsigynimas buvo svarbus ir LDK pietvakarių teritorijose, rodo greitas Podolės žemės įtvirtinimas – pilių statyba.

KIJEVO KUNIGAİKŠTYSTĖ PER GEDIMINAIČIŲ DINASTINES KRIZES

Kijevo kunigaikštystės statusas išskirtinis vien dėl to, kad tai buvo viena labiausiai nuo centro nutolusių dalinių kunigaikštysčių. Kad ji suteikė Vladimirui Algirdaičiui plačiausias veikimo galimybes, liudija tai, kad jis net nebuvo verčiamas pasitraukti iš savo valdų net ir tuomet, kai broliai Andrius ir Dimitrijus turėjo glaustis Maskvos didžiojo kunigaikščio valdose. Vladimiro Algirdaičio valdoms labiausiai grėsė totorių puolimas, tačiau geriausiai Kulikovo mūšį atspindintis šaltinis – poema „Uždonė“ – tarp dalyvių jo nemini (Молвит Андрей Ольгердович своему брату: „Брат Дмитрий, два брата мы с тобой, сыновья Ольгердовы, а внуки мы Гедиминовы, а правнуки мы Сколомендовы. Соберем, брат, любимых панов удалой Литвы, храбрых удальцов, и сами сядем на своих борзых коней и поглядим на быстрый Дон, напьемся из него шлемом воды, испытаем мечи свои литовские о шлемы татарские, а сулицы немецкие о кольчуги басурманские!“)⁶². Kitas pasakojimas (Летописная повесть о побоище на Дону) tik nurodo, kad Algirdaičiai skubėjo⁶³. Vladimiras nepasitraukė iš savo valdų, nors pagal kai

kurių istorikų rekonstrukciją, Andrius Algirdaitis atvyko su išruoštais Kijevo kariais⁶⁴.

Ši rekonstrukcija pagrįsta keliomis Kulikovo mūšio pasakojimų ciklo vietomis, leidžiančiomis daryti tokias išvadas: 1) Maskvos didysis kunigaikštis po mūšio pasiuntė į Kijevo kunigaikštystės pasienį būrį – matyt, tam, kad grįžtantys sumušti totoriai neįsiveržtų į (beveik) neginamą žemę; 2) Andrius Algirdaitis, vykdamas (iš Šiaurės Rusios) pas Dimitrijų Ivanovičių pro severėnų žemę, kur veikiausiai susijungė su kijeviečiais⁶⁵. Tai geriausiai liudytų, kad Vladimiras dėl kažkokių svarbių priežasčių negalėjo atvykti į patį mūšį. Kodėl taip atsitiko?

Kaip pažymėjo F.Šabuldo, Kijevo kunigaikštystė tapo dar labiau nepriklausoma nuo valstybės centro, negu buvo prieš tai. Tuo tarpu Jogaila vyko su kariuomene pas Mamajų, kad susijungtų su juo ir išspręstų iškart dvi problemas: atgautų iniciatyvą santykiuose su Maskvos Didžiąja Kunigaikštyste, kuri buvo prarasta per paskutinį Algirdo žygį prieš Maskvą (1373 m.), ir kodėl nepaklusnūs jam Andrius ir Dimitrijus Algirdaičiai, kurie buvo Maskvos didžiojo kunigaikščio pusėje, dalyvavo jo žygyje prieš totorius?⁶⁶ Kuo skyrėsi Vladimiro padėtis nuo šių dviejų Algirdaičių? Vladimiras, skirtingai nei kiti du Vitebsko šakos Algirdaičiai, išlaikė savo valdas. Dimitrijus Algirdaitis neteko pavaldžių kunigaikštysčių arba buvo iš jų nuožmiai stumiamas, o Andrius buvo stumiamas iš Polocko, ir jo padėtis ten labai svyravo. Polocko neužvaldė didžiojo kunigaikščio paskirtas asmuo tik dėl vidinio miestiečių pasipriešinimo, kuris, anot E.Gudavičiaus, buvo susijęs su religiniais klausimais⁶⁷.

Mamajaus ir Jogailos pergalė prieš Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenę būtų reiškusi, kad sąjungininkai pasisuks (ar bent jau dalis jų jėgų bus

nukreipta) prieš Kijevą. Taigi Vladimiras Algirdaitis turėjo pasilikti savo valdose, kad Maskvos, o kartu ir brolių pralaimėjimo atveju būtų galima išlaikyti savo rankose bent vieną stiprų centrą, kuris toliau galėtų priešintis Jogailai. Tai paaiškintų, kodėl Vladimiras Algirdaitis pats nedalyvavo Kulikovo mūšyje. Jo tikslas buvo išsaugoti Kijevą.

Jogailos ir Vitebsko šakos Algirdaičiams susitaikius, Kijevo statusas nebuvo pakeistas, nes Vladimiras Algirdaitis panaudojo labiausiai nuo intensyviausio centrinės valdžios veikimo arealo nutolusios kunigaikštystės valdymo privalumus, kurie leido jam pasitraukti iš kovų nepralaimėjus.

Kijevo kunigaikštis sugebėjo 1385–1387 metais išlaikyti neutralią poziciją per Andriaus ir Jogailos konfliktą, tačiau išsiuntus Vitebsko šakos Algirdaičių vadovą į Krokuvą ir šiam pralaimėjus, Vladimiras Algirdaitis buvo priverstas nusileisti ir 1387 metų pabaigoje atvyko į karaliaus dvarą⁶⁸. Kitų metų pradžioje jis pakluso Jogailos reikalavimui prisiekti⁶⁹. Ištikimybės priesaiką valdovui buvo galima laikyti susitaikymu su juo.

Tais pačiais metais Vladimiro Algirdaičio padėtis dinastijoje pasikeitė. Jis aktyviai dalyvavo atgaunant Gardiną, kuri buvo užėmęs Vytautas, antrąsyk pabėgęs pas kryžiuočius⁷⁰ (galbūt jis tai darė paveiktas brolio Konstantino, Jogailos šalininko, kuris sugebėjo išsikovoti pasitikėjimą ir praplėtė savo valdas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje). Taigi galime teigti, kad Kijevo kunigaikštystės statusas 1377–1392 metais kito gana intensyviai: jis svyravo nuo labai plačios autonomijos 1380–1383 metais (atsipalaidavimas nuo centrinės valdžios galėjo prasidėti ir anksčiau, tačiau 1380 metais jis buvo geriausiai jaučiamas), kuri siaurėjo 1385–1388 metais ir galiausiai perėjo į visišką didžiojo kunigaikščio pavaldumą 1388–1392 m. pradžioje.

KIJEVO ŽEMĖS STATUSAS VYTAUTO IR ŠVITRIGAILOS LAIKAIS

POKYČIAI 1392–1396 METAIS

Vytautas, tapęs didžiuoju kunigaikščiu, galėjo remtis ne tik stipriu dalinių kunigaikščių sluoksniu, bet ir naujais, didesnes ar apibrėžtas teises įgyjančiais luomais (turima galvoje dvasininkija ir bajorija). Dalinių kunigaikščių gerovė priklausė nuo dinastijos lyderių ir nuo Lenkijos ponijos (kunigaikščių priesaikų formulėje prisiekiami ne tik Jogailai ir Jadvygai, bet ir Lenkijos karūnai, kaip, pvz., nurodoma 1389 m. Lengvenio Semiono Algirdaičio priesaikos akte⁷¹, todėl natūralu, kad didžiojo kunigaikščio pastangos suvienyti žemes savo rankose buvo laikomos tautinės politikos gynimu.

Reikia pažymėti, kad didžioji dalis ponijos buvo iš etninės Lietuvos, taigi šis luomas buvo lietuviškas⁷². Turint omenyje, kad LDK buvo Gediminaičių valdų konglomeratas, Vytauto pradėta reforma buvo tikrai radikali⁷³. Taigi buvo sudaromos geresnės sąlygos lietuviškajai ponijai skverbtis į slaviskas teritorijas nustūmus į antrąjį planą dinastiją.

Vytautui ateinant į valdžią, vienoje rankose atsidūrė visos etninės žemės: Vilniaus, Trakų kunigaikštijos ir žemaičiai (Vytenis Almonaitis, įtikinamai išdėstęs žemaičių klausimą, teigia, kad žemaičiai aptariamuoju metu nepakluso kryžiuočiams⁷⁴). Turėdamas tokias LDK pozicijas, Vytautas galėjo leisti sau pašalinti nepaklusnius kunigaikščius. Bychoveco kronika pateikia duomenų, kad formali to priežastis – atsisakymas paklusti centrinei valdžiai⁷⁵, tuo tarpu Lietuvos Metraščio Trumpasis Sąvadas šį procesą nušviečia detaliau⁷⁶.

Reikia pažymėti, kad Vytautas nesirengė visiškai pašalinti iš valstybinio gyvenimo Gediminaičių. Grįžęs iš Naugardo

Lengvenis gavo iš Vytauto Mstislavlį. Po Salyno sutarties 1398 m. iš kryžiuočių grįžusiam Žygimantui Kęstutaičiui (jis buvo ten įkaitu nuo pat Vytauto antrojo pabėgimo pradžios) taip pat buvo suteikta valda⁷⁷.

1382 m. mirus Julijonai, valdžiusiai Vitebską, kuriame gyveno jauniausias Algirdo sūnus Švitrigaila, Vytautas pasiuntė ten savo vietininką Teodorą Vesną. Algirdaitis jo nepripažino. Vytauto vietininkas buvo nužudytas, ir Vitebską užvaldė Švitrigaila. Vytautas privertė Švitrigailą pasiduoti, ir jis buvo nusiųstas į Krokuvą Jogailai⁷⁸.

Išsprendus Vitebsko problemą, buvo suduotas smūgis Kaributui Dimitrijui Algirdaičiui, kuris atsisakė paklusti Vytautui ir neatėjo į pagalbą prieš Švitrigailą. 1393 m. jis buvo suimtas ir nusiųstas Jogailai į Lenkiją. Severėnų Naugardo kunigaikštystė buvo paskirta valdyti Teodorui Liubartaičiui, o Voluinė turėjo būti valdoma didžiojo kunigaikščio vietininko. Tačiau Teodoras Liubartaitis nenorėjo prarasti Voluinėje turėtų pozicijų (nors iš tų valdų jam buvo likusi tik dalis). Jis pabėgo į Prūsiją, o paskui pasitraukė į Vengriją⁷⁹.

Tais pačiais metais buvo pašalintas dar vienas Gediminaitis – Teodoras Karijotaitis, kuris, priverstas nusileisti Vytautui, taip pat pabėgo į užsienį⁸⁰. Išspręsti Podolės klausimą padėjo Jogaila, suskirstydamas šią žemę į tris dalis: centrinę dalį pavesta valdyti Spytekui iš Melštyno, kuris pripažino Vytautą savo siuzerenu, rytinei paskirti Vytauto vietininkai, o vakarinę Jogaila apsiėmė administruoti pats⁸¹. 1395 metais prie LDK buvo prijungtas Smolenskas, kuris, būdamas svarbia kunigaikštyste ir didele valda, kaip ir tikėtasi, buvo atiduotas dviem Vytauto vietininkams, nesusijusiems su valdančiąja dinastija⁸².

Pasak Bychoveco kronikos, Vladimiras Algirdaitis buvo vienas iš Vytautui atsisakusių paklusti kunigaikščių⁸³. Tačiau

dar 1394 m. jis turėjo gana didelį autoritetą, kad laiduotų Andriaus Algirdaičio paleidimą⁸⁴. Vis dėlto centrinė valdžia santykius su Kijevo kunigaikščiu turėjo sunorminti karine jėga. Iš Vladimiro Algirdaičio valdų 1394 metais buvo išskirti Žitomiras ir Ovručas⁸⁵. Netekęs šių teritorijų, Vladimiras Algirdaitis kreipėsi į Maskvos didįjį kunigaikštį, tačiau pagalba jam nebuvo suteikta. Demonstruodamas savo karinę jėgą, Vytautas surengė naują žygį, tačiau jo neįvyko, nes tarpininkaujant Jogailos pasiuntiniams buvo pasiektas abiem pusėm priimtinas kompromisas⁸⁶. Paskutinis Kijevo kunigaikščio bandymas išėiti į tarptautinę politiką XIV amžiuje patyrė fiasko. Vladimiras Algirdaitis buvo atkeltas į mažytę Kopylio kunigaikštystę.

1395 m. Kijevo kunigaikštystės sąskaita Vytautas bandė išspręsti Skirgailos problemą. Pastarajam iš pradžių buvo paskirta dalis Voluinės, bet jis vis tiek buvo nepatenkintas. Yra žinoma, kad Jogaila ir Vytautas susitarę, pašalinus iš Kijevo Vladimirą, tą valdą perduoti Skirgailai, tačiau jis gavo valdyti mažesnę teritoriją⁸⁷. Čia jis išbuvo iki 1396 metų. Tada buvo nunuodytas. Kad prie Skirgailos nunuodijimo buvo prisidėjęs ir Vytautas, nėra įrodymų, tačiau reikia prisiminti, kad Skirgaila buvo laikomas pagrindiniu kaltininku dėl Kęstučio mirties. Pasak E. Gudavičiaus, susidorojimas su Skirgaila buvo parankus Vytautui ir jo kuriamai politinei-administracinei sistemai⁸⁸.

Iš Skirgailos gyvenimo tarpsnio Kijeve beveik nieko nežinoma, išskyrus jo nunuodijimą. Todėl tenka remtis Alberto Kojelavičiaus-Vijūko pateiktais duomenimis apie prieštaringą Skirgailos veiklą: Kijevo kunigaikštis buvo laikomas ir dosniu, ir miestiečių nekenčiamu tironu⁸⁹. 1395–1396 m. jis valdė Kijevo kunigaikštystę kaip kompensaciją už prarastas valdas⁹⁰. Po jo mirties Kijevas, kaip ir

kitos kunigaikštystės, perėjo į tiesioginę didžiojo kunigaikščio valdžią, ir ten buvo atsiųstas vietininkas.

1396 m. į Kijevą buvo pasiųstas didžiojo kunigaikščio vietininkas Alšėnų kunigaikštis Jonas Algimantaitis⁹¹, kuris nors ir nepriklausė dinastijai, bet buvo artimas Vytautui (pasak Igno Jonyno, Vytautas ir Jonas Algimantaitis buvo vedę seseris⁹²) ir veikiausiai jau tuomet buvo Alšėniškių giminės senjoras⁹³.

Kijevą buvo pernelyg svarbus centras, kad būtų iškart tiesiogiai prijungtas prie didžiojo kunigaikščio valdų. Galime išvelgti tris etapus: 1394 m. ši kunigaikštystė suskaidoma, į Žitomirą ir Ovručą pasiunčiami didžiojo kunigaikščio vietininkai; 1395 m. tėvonis žemės kunigaikštis pakeičiamas kitu valdančiosios dinastijos atstovu, kuris neturėjo Kijeve stipraus palaikymo; 1396 m. mirus Kijevo kunigaikščiui, į šią teritoriją pasiunčiamas didžiojo kunigaikščio vietininkas.

KIJEVO ŽEMĖS VALDYMAS 1396–1432 METAIS

Toks laikotarpis pasirinktas dėl sąlyginio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vidaus padėties pastovumo: stiprėjo suvereno pozicijos, buvo baigta vidaus valdymo reforma, didžiausios dalinės kunigaikštystės tapo tiesiogiai pavaldžios valdovui, kuris skyrė vietininkus.

Rimvydas Petrauskas, kalbėdamas apie Kijevo žemės valdytojus Vytauto ir Švitrigailos valdymo laikotarpiu, mini tris asmenis: 1396 m. valdė Jonas Algimantaitis, 1411 m. – Jurgis Gedgaudas, 1422/1423–1430 m. – Mykolas Alšėniškis⁹⁴. Lietuvos Metraščio Trumpasis Sąvadas mini, jog 1399 m. Vytautui pralaimint prie Vorsklos, ten žuvęs Kijevo kunigaikštis Jonas Borisevičius (to negalėjo būti – Jonas Algimantaitis mirė 1402 metais ar vėliau)⁹⁵. Tačiau, šiaip ar taip, Jonas Algimantaitis Kijevo vietininku buvo labai neilgai. Ten vis labiau stiprėjo Alšėniškių pozicijos. Mykolas Alšėniškis pirmą kartą paminėtas Kijevo valdytoju 1422 m. Melno sutartyje tarp kolaborantų – tada jis baigė valdyti Kijevo žemę. Bychoveco kronika šį kunigaikštį tituluoja Kijevo vaivada dar Švitrigailai ir Žygimantui Kęstutaičiui kovojant dėl sosto. Tačiau ten yra painiavos, nes aprašomas Mykolo Alšėniškio nužudymas⁹⁶. Ši žinia kronikoje verčia susimąstyti, ar Kijevo žemės valdytojas po 1430 m. šioje teritorijoje prarado savo pozicijas.

Kalbant apie Kijevo kunigaikštystės statuso pokyčius, atkreiptinas dėmesys į titulatūros problemą. Jonas Algimantaitis ir jo sūnus Mykolas atstovauja vienai iš lietuvių kunigaikščių giminių. Todėl jų valdymo laikotarpiu susidaro dviprasmiška situacija – Kijevo žemė valdoma kunigaikščio. Tačiau reikia pridurti: kad ir kaip būtų artimai susiję su valdančiąja dinastija, Alšėnų kunigaikščiai jai nepriklausė.

Lietuvos Metraščio Trumpajame Sąvade minimas Jonas Borisovičius taip pat tituluojamas kunigaikščiu⁹⁷, tačiau tai galėjo būti metraštinė tradicija suteikti Kijevo valdytojui kunigaikščio titulą neatsižvelgus į pačios žemės statusą. Vis dėlto ši asmenybė pernelyg mažai žinoma, kad ją būtų galima sieti su kunigaikščiais ar atskirti nuo šio luomo. Jis galėjo būti šalutinių Gediminaičių⁹⁸ ar Riurikaičių dinastijų šakų atstovas.

J. Wolffas siūlo gana įdomų problemos sprendimo būdą: pasak jo, Jonas Borisovičius galėjo būti klaidingai užrašytas Jono Algimantaičio sūnaus vardas (vardą sumaišant su tėvavardžiu); tai galėjo būti Alšėnų kunigaikščių palikuonis⁹⁹. Turint omenyje, kad Jonas Algimantaitis Kijeve buvo neilgai, tikėtina, kad jį galėjo pakeisti jo sūnus.

Kijevo žemės valdymui turėjo atsiliiepti Vorsklos mūšio padariniai. Toks pralaimėjimas negalėjo neturėti įtakos Lietuvos

Didžiosios Kunigaikštystės vidaus (o ypač šio regiono) gyvenimui. Ši teiginį dar labiau sustiprina chano Edigėjaus veiksmai pasibaigus Vorsklos mūšiui: buvo pasiektas Kijevas ir iš jo paimta kontribucija¹⁰⁰.

Yra nuomonė, jog po Vorsklos mūšio (XV a. pradžioje) Kijevo kunigaikštystės vietininku galėjo būti Algirdo anūkas Romanas¹⁰¹. Negalima to teigti nagrinėjant numizmatinę medžiagą, kai buvo padaryta klaida perskaitant legendą Vladimiro Algirdaičio monetoje. Tačiau pati mintis, kad į periferiją, kurios valdymas buvo nestabilus, nes valdovo atstovas žuvo, o centrą pasiekė svetima kariuomenė, sukeldama grėsmę, galėjo būti pasiūstas dinastijos atstovas, yra priimtina. Tai būtų grindžiama Kijevo kunigaikštystės tradicijomis. Tačiau tai tėra prielaida, kalbanti apie galimybę, tuo tarpu šaltiniai to nepatvirtina.

Jurgio Gedgaudo, kuris minimas Kijevo valdytoju, kai 1411 m. dalyvavo pasirašant Torūnės sutartį, buvimas Kijevo vietininku yra problemiškas, nes jis vienintelis buvo nekunigaikštiškos kilmės, nors vedybiniais ryšiais ir buvo susijęs su kunigaikščių sluoksniu. Jo žmona buvo kunigaikščio Jurgio Taločkos duktė¹⁰², o brolis Albertas Manvydas vedęs didžiojo kunigaikščio Vytauto žmonos seserį¹⁰³. Žiūrint į šią problemą truputį kitokiu kampu, reikėtų pripažinti, jog Jurgio Gedgaudo atsidūrimas Kijeve – Vytauto vidaus politikos žingsnis grįžtant prie XIV a. paskutiniojo dešimtmečio politikos. Tuo atveju, jei po Vorsklos mūšio pralaimėjimo į Kijevo žemę būtų pasiūstas Gediminaitis, radikalus grįžimas prie vietininko valdymo reikštų, jog toliau jungiamos didžiosios žemės. Kartu tai būtų atsakas į galimas Kijevo visuomenės pretenzijas išlaikyti ankstesnį savo žemės statusą. Todėl vertėtų truputį pakoreguoti Rimvydo Petrausko pateiktą Kijevo vietininkų sąrašą: 1396 m. – Jonas Algimantaitis, 1399 m. – Borisas Jonaitis

Algimantaitis (?), prieš 1411 m. – Jurgis Gedgaudas, bent jau nuo 1422 m. – Mykolas Jonaitis Algimantaitis.

Nuo Vytauto valdymo pradžios Kijevo žemėje vėl suaktyvėjo totoriai. Taigi didžiojo kunigaikščio vietininkui reikėjo spręsti ir šią problemą. Kaip rodo 1416 m. įvykiai, stengtasi gerai organizuoti gynybą¹⁰⁴. Kijevo žemėje priimamas pas Vytautą atbėgęs nuverstas totorių chanas Tochtamišas¹⁰⁵. Ir tik vėliau etninėje Lietuvoje kilmingiesiems atvykėliams – kalniams, tokiems kaip totorių chanas Said Achmatas ar Šich Achmatas, sąlyginio valdymo sąlygomis buvo patikimos tam tikros teritorijos, kurios galėtų duoti pakankamai pajamų ir atspindėtų jų statusą¹⁰⁶.

KIJEVO ŽEMĖS PADĖTIS 1432–1440 METAIS

Tai buvo krizės laikotarpis, kai dėl valdžios konkuravo du dinastijos atstovai – Švitrigaila Algirdaitis ir Žygimantas Kęstutaitis. Tuo metu buvo jaučiama didelė kaimyninių kraštų įtaka valdančiajam LDK sluoksniui. Susilaukta karinės paramos. Kaip pastebi E. Gudavičius, nuvertus Švitrigailą ir pasodinus į sostą Žygimantą Kęstutaitį, prasidėjo sustiprinto Lenkijos siuzereniteto periodas¹⁰⁷. Šios ypatingos aplinkybės turėjo paveikti LDK vidaus gyvenimą, centro santykius su periferija.

1432 m. rugsėjo 1 d. Švitrigaila Ašmenoje buvo užpultas ir priverstas bėgti. Žygimantui Kęstutaičiui pasidavė Vilniaus, Trakų, Žemaitijos teritoriniai vienetai. Spalio 15 dieną jis buvo pakeltas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Švitrigaila sureagavo labai greitai – rugsėjo 3 dieną jau buvo Polocke, o lapkričio mėnesį su Tverės pagalba atvyko į Ašmeną¹⁰⁸. Prasidėjo vidaus karai, nes Švitrigailai liko ištikimos Rusios žemės.

Čia paminėtina 1432 m. rugsėjo 23 d. Trakuose Vilniaus miestiečiams duota privilegija, kuria jie buvo atleisti nuo maitų visoje LDK teritorijoje. Ši aktą skaitant, kyla pora klausimų. Pirmasis – Žygimantas dar nepakeltas, tačiau jau tituluojasi didžiuoju kunigaikščiu. Kitas klausimas – arealas, kuriame turi veikti Žygimanto Kęstutaičio privilegija. Nurodoma nemažai lietuviškosios Rusios žemių, kurios nebuvo šiam kunigaikščiui paklusios, tarp jų ir Kijevas¹⁰⁹. Taigi Žygimantas Kęstutaitis veikė taip greitai, kad konfrontacija tapo neišvengiama: jis pretendavo į visą LDK teritoriją (pietuose labiausiai nutolusios teritorijos buvo Podolės žemė, Kijevas ir Luckas).

Skyrių, skirtą Kijevo žemės statusui nustatyti Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio konflikto metu, reikia pradėti nuo Alšėnų kunigaikščių, kurių dviprasmiška pozicija išaiškėjo per vėlesnius neramumus.

Simonas Jonaitis Alšėniškis buvo vienas svarbiausių perversmo prieš Švitrigailą dalyvių¹¹⁰, palaikęs Žygimanto Kęstutaičio poziciją šiam sėdus į didžiojo kunigaikščio sostą¹¹¹. Pasak R.Jaso, Bychoveco kronikoje įsivėlė klaida: Švitrigailos įsakymu 1433 m. jis buvo paskandintas Dauguvoje¹¹². Tuo tarpu Mykolo Jonaičio Alšėniškio pozicija priešinga lyginant su broliu. Jis lieka Švitrigailos šalininku, jam patikimas vadovavimas kaunantis su priešakinėmis Žygimanto Kęstutaičio pajėgomis¹¹³. Iš R.Petrausko studijos aiškėja, jog jis buvo žymiai aktyvesnis už savo brolių Švitrigailos valdymo metu, o galbūt net ir artimesnis pačiam didžiajam kunigaikščiui¹¹⁴.

Ypatingi buvo 1433 metų įvykiai, kai į Kijevo rengėsi grįžti Aleksandras Vladimiraitis. Pasak J.Matuso, Zarembos perversmo metu jis neturėjo aiškios savo pozicijos. Dėl to po nesėkmingo bandymo perimti Kijevo šis Algirdo palikuonis buvo įkalintas¹¹⁵. Bandant nušviesti šiuos įvykius, reikia plačiau įsigilinti į vidaus

karo seką. Kijevas pasidavė Žygimantui, ir ten buvo pasiūstas Aleksandras Vladimiraitis. Tačiau jį aplenkė Ivaška Manvydaitis, išsaugodamas Kijevo Švitrigailai¹¹⁶. J.Matusas savo studijoje įrodė, kad dauguma Zarembos sąmokslų dalyvių buvo suinteresuoti palaikyti Žygimantą Kęstutaitį dėl gausių pažadų¹¹⁷. Galbūt Aleksandru Vladimiraičiui buvo pažadėta sugrąžinti tėvonines žemes – Kijevo kunigaikštystę? Bet apie tai šaltiniai tyli. Neužėmus Kijevo, Algirdo palikuonis iki Žygimanto Kęstutaičio mirties buvo kalinamas Kernavėje¹¹⁸. Prieštaringa tai, kad Aleksandru Vladimiraičiui nepavykus užimti Kijevo, jis vis tiek atiteko į šios šeimos rankas. Tačiau tai buvo ne Žygimanto Kęstutaičio, o Švitrigailos nuopelnas.

Su 1433 metų įvykiais sietinas ir Švitrigailos bei Mykolo Alšėniškio santykių atšalimas. Tų metų gruodžio mėnesį jau veikė kitas Kijevo vietininkas – kunigaikštis Vladimiras. Jis sugebėjo į pagalbą atvesti apie 10 000 kijeviečių – tai sudarė apie penktadalį Švitrigailos pajėgų. Tiesa, dėl kariuomenės skaičiaus abejojama, tačiau tokios proporcijos galėjo būti¹¹⁹. Kunigaikštį Vladimirą reikėtų sieti su Jonu Vladimiraičiu, Algirdo vaikaičiu.

Ukmergės mūšio metu 1435 m. kunigaikštis Jonas Vladimiraitis vadovavo Kijevo kariams, tačiau šis mūšis jam, kaip ir Švitrigailai, baigėsi nesėkmingai. Jo vardas buvo rastas pas didįjį Lietuvos kunigaikštį Žygimantą patekusių belaisvių sąrašė¹²⁰. Bychoveco kronika pastarąjį kunigaikštį vadina Kijevo valdovu¹²¹, ir tam neprieštarauja R.Jasas¹²².

Po Ukmergės mūšio Švitrigaila išlaikė savo pozicijas Kijeve. Ten pradėjo veikti naujas vietininkas – Jurša, artimas Švitrigailai žmogus, kuriuo jis rėmėsi ir anksčiau. Valdant Švitrigailai, 1430–1432 m. Jurša buvo Lucko vietininkas. Dalis vietinės diduomenės piktinosi jo veikla ir įtarinėjo jį proteguojant stačiatikius¹²³.

Tačiau kovų su lenkais metu Jurša pateisino valdovo pasitikėjimą – 1431 metais jis sugebėjo atlaikyti lenkų puolimą ir išsaugojo Lucko pilį¹²⁴. R. Petrauskas Juršos pavardę aptiko tarp Lietuvos didžiojo kunigaikščio dokumentų liudytojų¹²⁵. Ir vėliau jis liko artimas Švitrigailai. 1452 metais sprendžiant Voluinės klausimą, Jurša su kitais asmenimis turėjo perimti iš Švitrigailos jo valdas didžiojo kunigaikščio labui¹²⁶.

Jurša aktyviai veikė 1435–1437 m., eidamas Kijevo vietininko pareigas. Jo svarbą vidaus kare atskleidė M. Liubavskis. 1435 m. Jurša su Nemira gražino po Ukmergės mūšio prarastą Starodubą. 1437 m. Švitrigailai taikantis su Lenkijos karaliumi Vladislovu III Varniečiu, Jurša, tituluojamas Kijevo vaivada, išvyko su juo¹²⁷.

Vykstant Žygimanto Kęstutaičio ir Švitrigailos vidaus karui, Kijevas buvo vienas iš pagrindinių centrų, likusių Švitrigailos valdžioje. Pasak Bychoveco kronikos, Kijeve Švitrigaila praleido nemažai laiko: 1433 ir 1434 m. paleidus kariuomenę, jis buvo ten¹²⁸.

Po Švitrigailos pralaimėjimo Žygimanto Kęstutaičio dėmesys pirmiausia nukrypo į artimiausias sritis: Smolenską, Vitebską (ten buvo pasiūstas Mykolas Žygimantaitis) ir Polocką (apgulai vadovavo pats Žygimantas Kęstutaitis). 1436 m. užėmus šias sritis, Bychoveco kronika Žygimantą Kęstutaitį ėmė vadinti Lietuvos ir Rusios didžiuoju kunigaikščiu¹²⁹. R. Jasas prieštarauja šiam teiginiui, remdamasis tuo, kad Voluinė Žygimantui atiteko 1439 m., o kada Kijevas pateko į Žygimanto Kęstutaičio valdžią, nėra datuota¹³⁰.

Kijevo žemės padėtį Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio kovų metu padeda suprasti ir tai, jog nuverstasis kunigaikštis rinkosi Kijevo savo žiemojimų vieta. Pasak Lietuvos metraščio, Švitrigaila dvejus metus pagret praleido tenai: į Kijevo patraukė 1433 m., kai paleido Lukomlyje kariuomenę ir išsiskyrė su

Livonijos pajėgomis; 1434 m. surinktą kariuomenę Švitrigaila buvo priverstas paleisti, o pats sugrįžo į Kijevo, nes dėl gausių liūčių negalėjo vykdyti jokių karo veiksmų¹³¹.

M. Liubavskio teigimu, 1437 m. Švitrigaila išvyko taikytis su Vladislovu III Varniečiu, nes nebegalėjo atsilaikyti prieš lenkų ir Žygimanto spaudimą. Be to, jam tebuvo likusi Voluinė, o Kijevas buvo apgultas. M. Liubavskiui susidarė įspūdis, jog Kijevo apgultis privertė Švitrigailą taikytis su Lenkijos karaliumi¹³². Tačiau tos apgulties rezultatai neaiškūs. Turbūt reikia sutikti su R. Jasu, kad Kijevas Žygimantui Kęstutaičiui perėjo iki 1439 m.¹³³ Atrodo, jog po Zarembos perversmo Kijevas tapo Švitrigailos, arba antrąja, sostine. Tokį statusą jis galėjo išlaikyti iki 1437 m. 1439-aisiais Kijevas buvo įjungtas į Žygimanto Kęstutaičio valdas.

OLELKAIČIŲ VALDYMAS KIJEVE

OLELKAIČIŲ PADĖTIS GEDIMINAIČIŲ DINASTINĖJE SISTEMOJE

Vladimiro Algirdaičio palikuonių Olelkaičių pretenzijos į Kijevo kunigaikštystę nenuslopo, tačiau jų padėtis liko nepavydėtina, nes po Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio kovų Jonas Vladimiraity per Ukmergės mūšį pateko į Žygimanto Kęstutaičio nelaisvę. Aleksandras Vladimiraity (Olelka) buvo kalinamas Kernavėje, o jo sūnūs su žmona – Utenoje¹³⁴. Neaišku, koks buvo jauniausiojo Vladimiro Algirdaičio sūnaus Andriaus likimas 1440 metais. Manytina, kad iš aktyvaus politinio gyvenimo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje jis taip pat buvo pašalintas.

M. Gruševskis pastebėjo, jog Olelkaičių kandidatavimas į LDK sostą yra perdėtas. Jis tai siejo su Motiejaus Strijkovskio ar-

tumu Olelkaičiams, kurių šeimoje galėjo gyvuoti tokia žodinė tradicija¹³⁵. Apie Olekaičių pretendavimą valdyti LDK Lietuvos metraščiai neužsimena. Tačiau aplinka, kurioje augo Aleksandras Vladimiraitis, leidžia teigti, jog jau tada buvo kuriamas pagrindas kultūriniam Slucko iškilimui, siejamam su cerkvių statyba¹³⁶. Kaip tik tokioje aplinkoje buvo kuriami metraščiai, o juose fiksuojami padavimai arba pametiniai įvykiai¹³⁷. O tai jau leistų kalbėti apie tam tikras Olelkaičių pretenzijas pagrįsti savo vietą valstybėje lyginant su kitais Gediminaičiais.

Rusijos istorijos sintezėse dažnai kalbama apie kilmingumo principus, kurie yra atėję iš Rusios laikų¹³⁸. Remdamiesi tuo principu, galėtume kalbėti apie Gediminaičių dinastijos hierarchiją ir teigti, jog Vladimiras Algirdaitis ir jo palikuonys turėjo joje išskirtinę poziciją. Tai nulėmė keli faktoriai, glaudžiai susiję su Kijevo kunigaikštyste: 1) Vladimiras Algirdaitis ją valdė daugiau kaip trisdešimt metų; 2) ir Olelkaičiai, ir Belskiai Kijevą laikė savo tėvoninėmis žemėmis; 3) Kijevo valdymas suteikė teisę kalbėti apie pretenzijas į visas Rusios žemes, ką pripažino jau ir Vytautas¹³⁹.

Kad būtų galima išsiaiškinti, kokią vietą Gediminaičių hierarchijoje užėmė Vladimiro Algirdaičio palikuonys, reikia peržvelgti visos dinastijos padėtį.

XIV amžiuje susiklosčiusi tradicija ir vidaus padėtis sąlygojo, kad svarbiausi dinastijos atstovai (taip pat ir dinastijos valdos) buvo etninėje Lietuvoje. Taigi dinastinę hierarchiją saistė religinis-teritorinis statusas. Po Lietuvos krikšto aukščiausiai iškilo katalikų kunigaikščiai, bet jais tapo tik Kęstutaičiai ir jauniausi antrosios Algirdo žmonos vaikai. Stačiatikių padėtis nepasikeitė ir jų įtaka nesumažėjo¹⁴⁰. Vytauto bandymą kovoti su stambiuųjų žemių kunigaikščiais J.Jurginis laiko pastangomis įgyvendinti 1387 m. privilegijos bajorams katalikams

nuostatas¹⁴¹. Net ir pačiame Krėvos akte nurodyta, jog Jogaila krikštysis tik su neapsikrikštijusiais broliais ir su savo dvaru¹⁴². Taigi stačiatikių tai nelietė.

Tarp lietuviškosios Rusios žemių kunigaikščių buvo svarbiausi didžiųjų dalinių kunigaikštysčių – Kijevo, Polocko, Vitebsko, Voluinės, Podolės – atstovai ir galbūt Černigovo didysis kunigaikštis (Smolenskas nepriklausė jokiai Gediminaičių dinastijos atšakai). Šių didžiųjų Rusios žemių sąrašė išskirtinė vieta teko Kijevui – senajai Rusios sostinei. Taigi Kijevo kunigaikštis galėjo pretenduoti į pirmojo lietuviškosios Rusios kunigaikščio poziciją dinastinėje hierarchijoje.

Kokia padėtis buvo susidariusi etninėje Lietuvoje su kunigaikščiais katalikais? Su Jogaila kartu krikštijosi broliai Švitrigaila, Karigaila ir pusbrolis Vytautas¹⁴³. Vytauto brolių Tautvilą apkrikštijo Mozūrijoje pirmojo Vytauto pabėgimo pas kryžiuočius metu¹⁴⁴. Kodėl M.Jučas nemini tarp apsikrikštijusių (kartu su būsimuoju karaliumi) Jogailos brolių Vygunto, neaišku, nors tik jo vienintelio krikštas įtrauktas į Krokuvos kalendorių¹⁴⁵. Jauniausias Vytauto brolis Žygimantas katalikišką krikštą priėmė pas kryžiuočius¹⁴⁶. Tautvilas, Karigaila ir Vyguntas žuvo dar iki Vytautui įsitvirtinant LDK soste. Vyriškos giminės palikuonių 1440 m. turėjo tik Žygimantas ir Jogaila. Iš šių kunigaikščių dar buvo gyvas Švitrigaila. Jogailos sūnūs augo kaip Lenkijos karalystės dinastai.

1440 m. nužudžius Žygimantą Kęstutaitį, į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostą galėjo pretenduoti Švitrigaila ir Mykolas Žygimantaitis. Vyriausio Vladimiro Algirdaičio sūnaus Olelkos kandidatūra taip pat turėjo būti patraukli, nes visuomenėje jis buvo įgijęs ir kankinio aureolę – net septynerius metus jį kalino Žygimantas Kęstutaitis. Tačiau Lietuvos Metraštis 1440 m. nemini Olelkos kaip kandidato į sostą. Jis buvo pasitraukęs į savo valdas sprendžiant vakuojančio sosto klausimus¹⁴⁷.

Olelkaičiai, 1442 m. gavę Kijevo kunigaikštystę, neprarado savo tėvonijos – Slucko ir Kopyliaus kunigaikštysčių. Lietuvos Metrikoje išlikusi Aleksandro Vladimiraičio privilegija Mitkai Jonaičiui Gušiui byloja, jog šiose žemėse buvo aktyviai veikiami¹⁴⁸.

Taigi Vladimiro Algirdaičio palikuonys turėjo ypatingą vietą XV a. Gediminaičių hierarchijoje (J. Wolffas išvardijo 12 Gediminaičių giminių; kai kurios iš jų jau buvo plačiai išsišakojusios) ir tapo vienais stambiausių LDK žemvaldžių: valdė Slucko, Kopyliaus, Bielsko, Kijevo, Mogiliavo, o po 1470 metų – ir Pinsko kunigaikštystes.

OLELKAIČIŲ VALDYMAS KIJEVO KUNIGAİKŠTYSTĖJE

Tapdamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, Kazimieras Jogailaitis ir anuometinė jo aplinka turėjo daryti tam tikrų nuolaidų, nes be jo buvo dar keli pretendentai į LDK sostą. Didžiausią pavojų jam kėlė Mykolas Žygimantaitis. Paramą šiam Kęstutaičiui rodė Žemaitija. Be to, tam tikras valdas etninėje Lietuvoje buvo užėmę jam palankūs žmonės. Žemaitijos diduomenė sukilo prieš Kazimierą. Tokiomis aplinkybėmis jis turėjo eiti į kompromisus su Aleksandru Vladimiraičiu. Švitrigailos klausimas taip pat buvo sudėtingas. Tikėdamasis sosto, jis prisiekė ištikimybę Vladislovui ir Kazimierui Jogailaičiams¹⁴⁹, bet Kazimierą didžiuoju kunigaikščiu pripažino tik 1445 m.¹⁵⁰

Įdomiai pirmuosius Kazimiero valdymo metus nušviečia M. Liubavskis. Jo teigimu, nepripažintasis Mykolas Žygimantaitis bėgo į Maskvą, iš kur su parama patraukė į Kijevo. Iš ten jį turėjo išstumti Kazimiero pasiūstas Jonas Goštautas¹⁵¹. Šią Liubavskio versiją patvirtina LDK kanceliarijos dokumentai, tiksliau – 1441 m. Trakuose duota Kazimiero privilegija

karaimams. Kolaborantų sąrašė minimas Kijevo vietininkas Mykolas Galginaitis Hostautas¹⁵². 1441 metais jis buvo pasitraukęs – ar išstumtas – į etninę Lietuvą. Šiame kontekste prasmingas Wilijamo Urbano pastebėjimas, kad Kazimieras Aleksandru Vladimiraičiui gražino tėvonines teises Kijevo kunigaikštystėje norėdamas geriau kontroliuoti Kijevo diduomenę, su kuria buvo nesutarimų¹⁵³.

Kaip šiuos įvykius aprašo Lietuvos Metraštinis? Nusižeminę Kopylio ir Slucko kunigaikščiai kreipėsi į Kazimierą ir, užtariami Ponų Tarybos, prašė atkurti tėvonines teises. Kazimieras šį Aleksandro Vladimiraičio prašymą patenkino¹⁵⁴. R. Jaso teigimu, nors šis pasakojimas ir netiksliai datuojamas, bet gali atspindėti realius įvykius¹⁵⁵.

Aprašymas, kaip Mykolas Žygimantaitis užėmė Kijevo, turbūt ir inicijavo istoriografijos poziciją, kad Aleksandru Vladimiraičiui Kijevas buvo gražintas dėl neramumų jame. Tačiau ukrainiečių istoriografijoje teigiama, jog Aleksandras Vladimiraitis Kijevo atgavo kaip tėvonis¹⁵⁶.

Kokių nuostatų Kijevo kunigaikštystėje laikėsi Aleksandras Vladimiraitis? Nors ir būdamas šios kunigaikštystės tėvonis, tam tikrais atvejais jis turėjo paklusti didžiajam kunigaikščiu. O. Rusina pateikia du aktus, kurie atspindi Kijevo kunigaikščio ir LDK monarcho valdžių santykius. Viename akte Aleksandru Vladimiraičiui liepiama gražinti iš Ivaškos Juršaičio atimtas žemes, kurias jo tėvas buvo išsitarnavęs iš Švitrigailos Kijevo pavieta. Kitas kalba apie Kazimiero suteiktas žemes dviem bajorams prie Ušos upės; jas Aleksandras Vladimiraitis turėjo užleisti¹⁵⁷.

Abu šiuos aktus Kazimieras išdavė beveik vienu metu – 1453-aisiais. Taigi Aleksandras Vladimiraitis konfliktavo su Kijevo bajorijos dalimi. Toji dalis siuntė delegaciją pas Kazimierą, kad būtų atkurtos jų teisės į prarastas valdas.

Tai, kad Aleksandras Vladimiraitytis ne iš karto pakluso didžiajam kunigaikščiui, ukrainiečių istorikai leido teigti, jog jis buvo labai savarankiškas santykiuose su monarchu¹⁵⁸. Tačiau kažin ar šie raštai liudija stiprias Aleksandro pozicijas Kijevo kunigaikštystėje? Turbūt priešingai – juk jis buvo priverstas paklusti Kazimierui ir gražinti bajorams jų valdas.

Lietuvos Metrikoje yra ir daugiau aktų, kurie bent jau iš dalies atskleidžia, kokių pozicijų Aleksandras Vladimiraitytis ir jo sūnus laikėsi savo valdose – Kijevo kunigaikštystėje. Viename akte rašoma, jog Olelka atleido dalį žmonių nuo lažo, kad jie galėtų atlikti karo tarnybą¹⁵⁹. Iš kito, nedatuoto, akto matyti, kad buvo stengiamasi susigražinti Olelkos ir Simono atimtas žemes Kijeve per teismus¹⁶⁰. Kijevo bajorai gaudavo valdų iš Olelkaičių, nors ne visada žinoma, už kokią tarnybą. Olelkaičių donacijos buvo pakankamas argumentas, kad valdos būtų išlaikytos ir paveldėtojams¹⁶¹.

Iš šios grupės dokumentų matyti, kad Aleksandras Vladimiraitytis ir Simonas Olelkaitis Kijevo kunigaikštystėje bandė sukurti ištikimų bajorų sluoksnį, įbajorindamas sau palankius asmenis ir pašalindamas nepalankius. Didžioji jų sprendimų dalis buvo priimama su Kazimiero žinia ar bent neprieštaravo jo nuostatoms. Kijevo bajorija galėjo į didįjį kunigaikštį kreiptis kaip į aukščiausią apeliacinį organą¹⁶². Ko gero, Lietuvos Metrikoje įrašyta 1425 m. Žygimanto Senojo privilegija Kijevo bajorams tik patvirtina šias nuostatas: čia net du kartus minima, jog ankstesnių didžiųjų kunigaikščių ir kunigaikščių Aleksandro bei Simono nustatyta padėtis neturi keistis¹⁶³.

Po Aleksandro Vladimiraityčio mirties 1454 m. Kazimieras Kijevo kunigaikštystėje nepalikė jo sūnaus Simono kunigaikščiu tėvoninėmis teisėmis, o suteikė jam šią valdą kaip didžiojo kunigaikščio vietininkui. Mykolas Olelkaitis gavo

Kopylį¹⁶⁴. Toks Kazimiero sprendimas susilpnino juridines Olelkaičių pozicijas Kijevo kunigaikštystėje.

Lietuvos Metrikoje yra aktas, kuris gana išsamiai nušviečia Simono ir Mykolo Olelkaičių santykius. Aktas buvo surašytas 1499 m., kai Simono Olelkaičio našlė su dukterimi ir anūke pareiškė norą gauti savo palikuonims dalį iš Slucko ir Kopylio kunigaikštysčių po Olelkos mirties. Atrodo, Kazimieras mažai kišosi į palikimo dalybas, o Simonas pats pasirinko Kijevo valdymą, palikdamas Slucke ir Kopyliuje tėvoniui savo brolių Mykolą. Vėliau Simonas Olelkaitis niekada nebuvo įsikišęs į Slucko ir Kopyliaus valdymą, o savo testamente šių kunigaikštysčių neminėjo¹⁶⁵.

Tačiau Simonas Olelkaitis ne iš karto pasidavė Kazimiero spaudimui. Bandydamas įsitvirtinti Kijeve kaip tėvonis, jis kreipėsi pagalbos pas totorius. Jį paremti atvyko Said Achmetas. Tačiau Kazimiero atsiųsti lenkų daliniai privertė totorius pasitraukti iš Kijevo¹⁶⁶. Paties Simono Olelkaičio padėtis, regis, tapo dar stabilėsnė. Moldavijos vaivada Steponas III savo laiškuose Kijevo kunigaikštį pradėjo tituluoti caru¹⁶⁷. Kazimierui atitrūkus nuo LDK reikalų, 1456 ir 1461 metais Simoną Olelkaitį Ponų Taryba siūlė į didžiojo kunigaikščio sostą¹⁶⁸. Tačiau kažin ar titulas geriausiai atspindėjo jo padėtį Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Norint išsiaiškinti kokioje situacijoje buvo Kijevo kunigaikštis, reikia peržvelgti LDK ir Krymo chanato santykius XV a. devintojo dešimtmečio pirmoje pusėje.

1480 m. Mengli Girėjus iškėlė Kazimiero pasiuntiniams klausimą dėl žemės, kurioje gyveno „Semiono žmonės“. Tas žemes Chadži Girėjus buvo perleidęs Simonui Olelkaičiui. Kur jos buvo, sunku pasakyti – veikiausiai Dnepro žemupyje¹⁶⁹. Šios problemos sprendimas užsitęsė iki 1486 metų. Tada Kazimieras išsiuntė į Krymo chanatą pasiuntinybę, kuriai priklausė

Jonas Davaina ir Jokūbas Domotkanas¹⁷⁰. Pasiuntiniai pareiškė, kad apie „Semiono žmonių“ gyvenamą teritoriją Kazimieras nieko nežino¹⁷¹. Kaip žinoma, Chadži Girėjus mirė 1466 metais¹⁷². Taigi Simonas Olelkaitis sugebėjo tarp 1455–1466 metų praplėsti savo valdas Krymo chanato sąskaita. Be to, kaip pažymi Anna Krupska, 1460 m. jis dar kartą bandė atsipalaiduoti nuo centrinės valdžios, tik šį kartą kitonišku būdu: kartu su broliu Mykolu ir Jurgiu Simonaičiu Alšėniškiu pripažino Maskvos didįjį kunigaikštį LDK stačiatikių globėju¹⁷³.

Simono Olelkaičio pozicijas gana gerai atspindėjo jo dinastinė politika. Kaip žinia, Aleksandro Vladimiračio žmona, Maskvos didžiojo kunigaikščio Vasilijaus I duktė, gyveno Kijeve iki 1470 m.¹⁷⁴ Pats Simonas Olelkaitis buvo vedęs garsaus LDK didiko Jono Goštauto dukterį¹⁷⁵. Viena Simono Olelkaičio sesuo 1466 m. ištekėjo už Moldavijos vaivados Stepno¹⁷⁶, kita 1470 m. buvo apvesdinta su Tverės kunigaikščiu Michailu Borisovičiumi¹⁷⁷.

Peržvelgus M.Gruševskio sudarytą Vladimiro Algirdaičio palikuonių genealoginį medį, matyti, jog tai nebuvo pirmasis šios šakos Gediminaičių vedybinis ryšys su Tverės kunigaikščiais. Jau Olelkos sesuo Anastasija buvo ištekėjusi už Tverės kunigaikščių giminės atstovo Vasilijaus. Dar vienas faktas: visos dukterų santuokos sudarytos vien su kunigaikštiškos kilmės vyrais, ir beveik nepasitaikė šios šakos vyriškos giminės palikuonių santuokų su nekunigaikštiškos kilmės moterimis¹⁷⁸. Iš to galima susidaryti išpūdį, jog Kijevo kunigaikščiai ne tik sugebėjo įsisavinti už LDK ribų esančias teritorijas, bet ir ėmėsi aktyvios dinastinės politikos, kuri nesibaigė Rusioje, bet orientavosi ir į pietinę rytų Europos erdvę. Apie tai byloja Olelkaičių dinastiniai ryšiai su Moldavijos valdytojais.

KIJEVO KUNIGAİKŠTYSTĖ VIRSTA VAIVADIJA

1470 m. mirė Kijevo kunigaikštis Simonas Olelkaitis, o prieš pat jo mirtį Mykolą Olelkaitį Kazimieras išsiuntė į Didįjį Naugardą kaip vietininką¹⁷⁹. Mirdamas Simonas Olelkaitis pasiuntė pas didįjį kunigaikštį savo sūnų Vasilijų, liepdamas valdovui perduoti žirgą ir lanką, ir prašydamas paskirti sūnų Kijevo kunigaikščiu¹⁸⁰. Tačiau Kijevui valdyti buvo parinktas vaivada Martynas Goštautas¹⁸¹. R.Petrauskas čia išvelgia tvirtą didžiojo kunigaikščio poziciją skirti į pareigybes buvusių pareigūnių giminaičius¹⁸². Buvo pasirinkta Simono Olelkaičio našle – ji įkurdinta Pinsko kunigaikštystėje¹⁸³ kartu su sūnumi Vasilijumi Simonaičiu¹⁸⁴.

Kijevo kunigaikštystei buvo susiklosčiusios „politinės ir ekonominės sąlygos“ tapti vaivadija¹⁸⁵. Kokios tai buvo sąlygos, jei Kazimieras galėjo sau leisti panaikinti šią kunigaikštystę? Pirmiausia – realiausias pretendentas į Kijevo kunigaikščio sostą Mykolas Olelkaitis buvo už LDK ribų, o Vasilijus Simonaitis dar buvo per jaunas tėvo pozicijai užimti. Antra – sustiprėjo Kazimiero pozicijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Po Jono Goštauto mirties 1466 m. pabaigoje nebeliko didžiausio opozicijos prieš Kazimierą vadovo, išsisklaidė ir opozicijos jėgos. Jono Goštauto sūnus Martynas buvo panaudotas kaip atsvara Olelkaičiams. Pradėjo kisti Goštautų padėtis valdovo atžvilgiu¹⁸⁶.

Kijevo visuomenė bandė pasipriešinti Kazimiero sprendimui. Diduomenei nepatiko kunigaikštystės statuso praradimas, o dar labiau ji buvo nepatenkinta nekunigaikštiškos kilmės kataliko paskyrimu Kijevo vaivada. Tačiau pas Kazimierą pasiūsta kijeviečių delegacija nieko nepesė. Martyno Goštauto situacija dėl to nepagerėjo. Jis buvo priverstas Kijevą užkariauti ginklu, o vėliau suge-

bėjo gražiai sugyventi su kijeviečiais¹⁸⁷. Kaip pažymi E. Gudavičius, į įvykius Kijeve Mykolas Olelkaitis sureagavo pavėluotai – jo padėtis tapo dviprasmiška. Dėl Kijevo kunigaikštystės jis paliko savo postą Didžiajame Naugarde, kur sėkmingai veikė LDK labui¹⁸⁸. Be to, Martynas Goštautas jau buvo įsitvirtinęs Kijevo žemėje. Enciklopedinėje Mykolo Olelkaičio biografijoje rašoma, kad šis kunigaikštis iki pat mirties buvo Kazimiero Jogailaičio priešininkas. 1477 m. paaštrėjus Didžiojo Naugardo santykiams su Maskvos Didžiąja Kunigaikštyste, jis vedė slaptas derybas laviruodamas tarp LDK ir Maskvos¹⁸⁹.

1480 m. Martynas Goštautas tapo Trakų vaivada. Į Kijevą buvo paskirtas nežymus, tačiau artimai Kazimiero aplinkai priklausantis bajoras Jonas Chodkevičius. Mykolas Olelkaitis palaikė tai asmeniniu įžeidimu. Surinkęs grupę kunigaikščių (Teodorą Bielskį, Joną Alšėniškį), jis ėmė organizuoti sąmokslą prieš Kazimierą¹⁹⁰. Skaitant šią B. Dundulio interpretaciją, kyla klausimas: ar Kijevo pavertimo vaivadija konfliktas nebuvo išspręstas Kazimierui pasinaudojus Martynu Goštautu kaip artimu Vasilijaus Simonaičio Olelkaičio giminaičiu, nes Simono Olelkaičio žmona (Vasilijaus motina) buvo Martyno Goštauto sesuo?

Opozicinė kunigaikščių grupuotė buvo apkaltinusi Kazimierą Jogailaitį, kad šis persekiojās stačiatikius. Šie asmenys buvo labai aktyvūs bažnytinės unijos šalininkai, todėl juos palaikė svarbiausių LDK stačiatikių vienuolynų atstovai¹⁹¹. Tačiau sąmokslas buvo išaiškintas, ir du kunigaikščiai (Mykolas Olelkaitis ir Jonas Alšėniškis) nubausti mirti. Juos nukirsdino 1482 m. Taip buvo susidorota su pretendavusiu į Kijevą Olelkaičių giminės lyderiu¹⁹². Kazimieras Jogailaitis pademonstravo, jog sąmokslas prieš didžiojo kunigaikščio valdžią yra nusikaltimas, tolygus valstybės išdavystei.

Tai buvo ne tik galutinis susidorojimas su Goštautų – Olelkaičių grupuote (nors šių giminių palikuonys išlaikė aukštą padėtį LDK visuomenėje – jie perėjo iš opozicijos didžiajam kunigaikščiui į jo šalininkų gretas ir gavo nuolatinę vietą Ponų Taryboje), kuri buvo didžiosios dalies konfliktų su Kazimieru iniciatorė, bet kartu ir pavyzdys nuolat perbėginėjantiems į Maskvos Didžiąją Kunigaikštystę Gedinaičių dinastijos kunigaikščiams.

IŠVADOS

1. 1362 m. įvykęs Mėlynųjų Vandenuų mūšis pakeitė Kijevo statusą *de facto*. Kai Algirdas įtvirtino ten savo sūnų Vladimirą, atsikūrė dinastiniai ryšiai su LDK valdovu. Kijevas tapo tiesiogiai pavaldus Algirdui. XIV a. septintajame – aštuntajame dešimtmetyje jam įteiktas chano Mamajaus jarlikas, įteisinęs Lietuvos didžiojo kunigaikščio prerogatyvas Pietvakarių Rusios žemėse, leido Kijevo kunigaikštystę paversti integralia LDK teritorija.

2. Kijevo kunigaikštystės statusas ėmė keistis po Algirdo mirties 1377 metais, prasidėjus dinastinei krizei. Vladimiras Algirdaitis nebepakluso didžiajam kunigaikščiui, ir tai akivaizdžiai parodė jo ryšiai su Maskva. Tačiau pamažu Kijevo kunigaikštystės santykiai su centrine valdžia atsinaujino, ir jau 1388 metais buvo galima kalbėti apie šios žemės pavaldumą LDK valdovui.

3. Vytautui valdant, apie 1393 m. prasidėjo laipsniškas Kijevo kunigaikštystės perėjimas į tiesioginę didžiojo kunigaikščio valdžią. Šis procesas baigėsi 1396 m., nusiuntus ten vietininką Alšėnų kunigaikštį Joną Algimantaitį. Iki pat vidaus karo pradžios XV a. ketvirtajame dešimtmetyje Kijeve išliko didelė kunigaikščių Alšėniškių įtaka: iš keturių žinomų vietininkų net trys buvo Alšėniškiai. Tai nulėmė jų šeimyniniai ryšiai su Vytautu, o nuo

1422 m. – ir su Jogaila. Vytauto vietininkams reikėjo spręsti paaštrėjusią totorių problemą tiek išorėje, tiek ir viduje, todėl kunigaikštiškos kilmės vietininkas Kijeve buvo būtinas.

4. Kijevo kaip kunigaikštystės statusas ėmė atsigauti apie 1433 metus, kai Žygimantas Kęstutaitis ten pasiuntė Vladimiro Algirdaičio sūnų Aleksandrą. Nors Aleksandru nepavyko užimti Kijevo ir jis su šeima buvo įkalintas etninės Lietuvos žemėse, tačiau kaip tik tada Švitrigailos pusėje ėmė veikti Aleksandro brolis Jonas, kuris iki 1435 metų išbuvo Kijevo vietininku. Vykstant Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio konfliktui, Kijevas tapo antilenkiškai nusiteikusių LDK teritorijų sostine, kurioje rezidavo Švitrigaila.

5. Kunigaikštystės statusą Kijevas atgavo 1442 metais, nutarus Aleksandru (Olelkai) Vladimiraičiui sugražinti tėvoniją. Remiantis šiuo Kazimiero ir Ponų Tarybos sprendimu, dėl išskirtinės Olelkaičių padėties Gediminaičių dinastijos hierarchijoje Kijevas iki 1470 m. išlaikė kunigaikštystės statusą.

6. Mirus Aleksandru Vladimiraičiui, jo valdytas teritorijas pasidalijo sūnūs: Kijevo perėmė Simonas, o Slucką su Kopyliumi – Mykolas Olelkaičiai. Simonas Kijevo kunigaikščiu buvo įteisintas tik iki gyvos galvos ir nors stengėsi sudaryti palankų Olelkaičiams bajorijos sluoksnį pasikvietęs į pagalbą totorius, tėvonių teisių susigražinti nepavyko. Po Simono Olelkaičio mirties 1470 metais Kijevas tapo vaivadija, kuriai vadovauti buvo paskirtas

Martynas Goštautas. Vladimiro Algirdaičio palikuonims nepasisėkė atkurti Kijevo kunigaikštystėje turėtų pozicijų.

7. Ištyrinėta istorinė medžiaga leido sudaryti ligi šiol išsamiausią Kijevo valdytojų sąrašą kunigaikštišku laikotarpiu:

XIV a. trečiojo dešimtmečio vidurys – Alšėnų kunigaikštis Algimantas Mindaugaitis.

Bent jau nuo 1329 m. – 1362 Gedimino brolis kunigaikštis Teodoras.

1362–1395 m. – kunigaikštis Vladimiras Algirdaitis.

1395–1396 m. – kunigaikštis Skirgaila Algirdaitis.

1396–1398 m. – Alšėnų kunigaikštis Jonas Algimantaitis (paskirtas Vytauto).

1398–1399 m. – kunigaikštis Borisas Jonaitis Algimantaitis (?) (žuvo Vorsklos mūšyje).

1411 m. (išbuvo ne ilgiau kaip iki 1413 metų) – Jurgis Gedgaudaitis (paskirtas Vytauto).

1422 m. (vėliausiai) – 1433 m. – Alšėnų kunigaikštis Mykolas Jonaitis Algimantaitis (paskirtas Vytauto).

1433–1435 m. – kunigaikštis Jonas Vladimiraitis.

1435–1439 m. – Jurša Jonaitis (Švitrigailos aplinkos žmogus).

1439 (?) – 1442 m. – Mykolas Galginaitis Hostautas (Žygimanto Kęstutaičio paskirtas vietininkas).

1442–1454 m. – kunigaikštis Aleksandras (Olelka) Vladimiraitis (iš Kazimiero atsiėmė tėvoniją).

1454–1471 m. – kunigaikštis Simonas Olelkaitis (gavo Kijevo kaip Kazimiero vietininkas).

1471–1480 m. vaivada buvo Martynas Goštautas (Kijevas įgijo vaivadijos statusą).

NUORODOS

¹ Tarptautinių žodžių žodynas. T.2. Vilnius, 2001. P.70.

² Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 2002. P.996.

³ Kiaupa Z. Lietuvos valstybės istorija. Vilnius, 2004. P.37.

⁴ Karsavinas L. Europos kultūros istorija. T.2. Vilnius, 1994. P.301.

⁵ Густинская летопись // Полное собрание русских летописей. Т.2. 1843. (Toliau tekste – ГЛ). С.350.

⁶ Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gediminae illustrans // Gedimino laiškai. Vilnius, 2003 (Toliau tekste – Gedimino laiškai). P.306.

⁷ Lietuvos Metraščio Trumpasis Sąvadas // Senoji lietuvių literatūra: Metraščiai ir kunigaikščių

- laiškai. Vilnius, 1996 (Toliau – LTMS); Lietuvos Metraštis: Bychovco kronika. Vilnius, 1971 (Toliau – BK).
- ⁸ Lietuvos Metrika. Knyga Nr.25 (1387–1546). Vilnius, 1998.
- ⁹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr.1 (1380–1584). Vilnius, 1998; Lietuvos Metrika. Knyga Nr.224 (1522–1530). Vilnius, 1997; Lietuvos Metrika. Knyga Nr.3 (1440–1498). Vilnius, 1998; Русская историческая библиотека. Т.20. Литовская метрика: Книга вторая судныхъ дель. Петербургъ, 1903; Русская историческая библиотека. Т.27. Литовская метрика: Книга третья записей. С. Петербургъ, 1910; Русская историческая библиотека. Т.27. Литовская метрика: Книга четвертая записей. С. Петербургъ, 1910; Русская историческая библиотека. Т.27. Литовская метрика: Книга пятая записей. С. Петербургъ, 1910 (Toliau – РИБ. Т...); Акты Литовской метрики. Т.1. Варшава, 1896. (Toliau – Акты Литовской...).
- ¹⁰ Priedas Nr.7: Nuorašas iš teismo bylos, aršančios Slucko kunigaikščių nubaudimą. Rowell S.C. Išdavystė ar paprasti nesutarimai? Kazimieras Jogailaitis ir Lietuvos diduomenė 1440–1481 metais // Lietuvos valstybė XII–XVIIIa. Vilnius, 1997.
- ¹¹ Грушевский М. Исторія України – Руси. Т.4. Київ, 1993. С.73–78.
- ¹² Paszkiewicz H. O genezie i wartości Krewa. Warszawa, 1938. S.294–295.
- ¹³ Batūra R. Lietuva tautų kovoje prieš Aukso Ordą: Nuo Batu antplūdžio iki mūsų prie Mėlynųjų Vandenių. Vilnius, 1975. (Toliau tekste – Batūra R. Lietuva tautų...). P.294–298.
- ¹⁴ Греков И.Б. Восточная Европа и упадок Золотой Орды (на рубеже XIV–XV вв.). Москва, 1975. С.133–136.
- ¹⁵ Batūra R. Lituanistinės Kulikovo mūsų problemos (600-osios mūsų metinės) // Mokslas ir gyvenimas. 1980. Nr.10. P.29.
- ¹⁶ Шабудло Ф.М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. Киев, 1987 (Toliau – Шабудло Ф.М. Земли...). С.130–131.
- ¹⁷ Ibid. С.140, 144.
- ¹⁸ Matusas J. Švitrigaila Lietuvos didysis kunigaikštis. Vilnius, 1991. P.74–99.
- ¹⁹ Jاسas R. Paaiškinimai // Lietuvos Metraštis: Bychovco kronika. Vilnius, 1971. P.275–283.
- ²⁰ Любавский М. Литовско-русский сейм. Москва, 1900 (Toliau – Любавский М. Литовско-русский...); Dundulis B. Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo XV amžiuje. Vilnius, 1993 (Toliau – Dundulis B. Lietuvos kova dėl...); Petrauskas R. Lietuvos diduomenė XIV a. paigoje – XV a. (sudėtis – struktūra – valdžia). Vilnius, 2003 (Toliau – Petrauskas R. Lietuvos diduomenė...); Gudavičius E. Lietuvos istorija iki 1569 metų. T.1. Vilnius, 2000 (Toliau – Gudavičius E. Lietuvos istorija...); P.R[e]kl[aitis]. Kijevas // Lietuvių enciklopedija. T.11. Boston, 1957
- ²¹ Русина О.В. Україна під татарами і Литвою. Київ, 1998. С.122–123.
- ²² Rowell S.C. Op. cit. P.47–55.
- ²³ Любавский М. Очеркъ истории Литовско – русского государства до Люблинской унии включительно. Москва, 1910 (Toliau – Любавский М. Очеркъ...). С.87.
- ²⁴ Dundulis B. Lietuvos kova dėl... P.211–212.
- ²⁵ Dundulis B. Lietuvos užsienio politika XVI a. Vilnius, 1971 (Toliau – Dundulis B. Lietuvos užsienio...). P.93–94.
- ²⁶ Banionis E. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių tarnyba XV–XVI amžiais. Vilnius, 1998. P.98.
- ²⁷ Gudavičius E. Lietuvos istorija iki 1569 metų. T.1. Vilnius, 2000.
- ²⁸ Stadnicki K. Bracia Władysława – Jagiełły Olgerdowicza króla Polski, Wielkiego Xięcia Litwy. Lwów, 1867.
- ²⁹ Wolff J. Ród Gedimina. Dodatki i poprawki do dzieł Hr. K.Stadnickiego. Kraków, 1886; Wolff J. Kniaziowie Litewsko – Ruscy, od konca czternastego wieku. Warszawa, 1994.
- ³⁰ Tęgowski J. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczow. Poznań–Wrocław, 1999.
- ³¹ Krupska A. Olelkowicz (Aleksandrowicz) Michał // Polski Słownik Biograficzny. T.35 / 1. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1978 (Toliau – Krupska A. Michal...); Krupska A. Olelkowicz (Aleksandrowicz) Semen // Ibid.
- ³² Jankauskas V. Kijevo kunigaikštystės statusas LDK XIV–XV a. Bakalaurinis darbas [saugomas VDU HMF Istorijos katedroje]. Kaunas, 2005. P.68.
- ³³ Batūra R. Lietuva tautų... P.208–210.
- ³⁴ Козубовский Г.А. Находки монет XIV–XV ст. на территории Киева. Киев, 1991. С.2–12.
- ³⁵ ГЛ. С.350.
- ³⁶ Грушевский М. Op. cit. С.73–78.
- ³⁷ Gedimino laiškai. P.302.
- ³⁸ Пузына J. Koriat i Koriatowicze. Wilno, 1936. S.83.
- ³⁹ Paszkiewicz H. Op. cit. S.294–295.
- ⁴⁰ Batūra R. Lietuva tautų... P.294–298.
- ⁴¹ Грушевский М. Op. cit. С.73–78.
- ⁴² Budreckis A.M. Algirdas: Senovės Lietuvos valstybininkas. Jo veikla ir laikai. Brooklyn, N.Y., 1981. P.233.
- ⁴³ Batūra R. Lietuva tautų... P.297.

- ⁴⁴ *Petrauskas R.* Giminaičiai ir pavaldiniai: Lietuvos bajorų grupės XIV a. pabaigoje – XV a. I pusėje // Nuo normanų iki Napoleono. Vilnius, 2001. P.107–120.
- ⁴⁵ *Batūra R.* Lietuva tautų... P.297.
- ⁴⁶ *Vartbergė H.* Livonijos kronika // Livonijos kronikos. Vilnius, 1991. P.207.
- ⁴⁷ *Vygandas Marburgietis.* Naujoji Prūsijos kronika. Vilnius, 1999. P.153, 154.
- ⁴⁸ *Hermann de Wartberge.* Chronikon Livoniae // *Scriptores rerum prussicarum, order die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft.* Bd.2. Leipzig, 1863. P.115.
- ⁴⁹ *Trimonienė R., Gudmantas K.* Paaiškinimai // *Vygandas Marburgietis.* Op. cit. P.327.
- ⁵⁰ *Zajczkowski S.* W sprawie zajęcia Podlasia przez Giedymina // *Ateneum Wileńskie.* Z.1–2. Wilno, 1929. S.6–7.
- ⁵¹ Po 1341. Kunigaikščių Kęstučio ir Liubarto raštas Torūnės pirkliais dėl kelionių į Lucką per Drohičiną, Melniką ir Brestą. – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdieninis gyvenimas // Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija. Vilnius, 2001. P.112–113.
- ⁵² *Tęgowski J.* Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów. Poznań–Wrocław, 1999. S.81.
- ⁵³ *Шабулдо Ф.М.* Земли... С.105–106.
- ⁵⁴ *Karys J.K.* Numizmatika. Bridgeport, 1970. P.175.
- ⁵⁵ Ten pat. P.175.
- ⁵⁶ *Rimša E.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai. Vilnius, 1999. P.293.
- ⁵⁷ *Aleksandrovič V.* Kijevo kunigaikščio Vladimiro Algirdaičio meninė mecenatystė // Istorija ir elitinės kultūros teigtys: Vilniaus dailės akademijos darbai. T.14. Vilnius, 1998. P.31.
- ⁵⁸ *Kozubowski G.* Monety księstwa Kijowskiego w XIV w. // *Wiadomości Numizmatyczne.* Z.3–4. 1994. S.131.
- ⁵⁹ *Remecas E.* Vilniaus žemutinės pilies pinigų lobis. Vilnius, 2003. P.34.
- ⁶⁰ *Шабулдо Ф.М.* Чи був ярлик Мамає на українські землі? (До постановки проблеми) // Центральна Україна за доби класичного середньовіччя: студії з історії XIV ст. Київ, 2003. С.117–121.
- ⁶¹ *Gudavičius E.* Op. cit. P.148.
- ⁶² Задонщина // <http://old-russian.chat.ru/15zadon.htm>
- ⁶³ Летописная повесть о побоище на Дону // Повесть о Куликовской битве. Москва, 1959. С.31.
- ⁶⁴ *Шабулдо Ф.М.* Земли... С.130–131.
- ⁶⁵ Сказание о Мамаевом побоище // Op. cit. С.84–85, 92–93.
- ⁶⁶ *Шабулдо Ф.М.* Земли... С.128–129.
- ⁶⁷ *Gudavičius E.* Op. cit. P.148.
- ⁶⁸ Ibid. P.171.
- ⁶⁹ *Stadnicki K.* Op. cit. S.115.
- ⁷⁰ *Gudavičius E.* Op. cit. P.174.
- ⁷¹ Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. Санкт Петербургъ, 1846. С.26.
- ⁷² *Petrauskas R.* Lietuvos diduomenė... P.154.
- ⁷³ *Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A.* Lietuvos istorija iki 1795 metų. Vilnius, 2000. P.79–80.
- ⁷⁴ *Almonaitis V.* Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais. Kaunas, 1998. P.114–117.
- ⁷⁵ ВК. P.98–100.
- ⁷⁶ LTMS. P.221–223.
- ⁷⁷ *Gudavičius E.* Op. cit. P.385, 200.
- ⁷⁸ LTMS. P.221.
- ⁷⁹ Ten pat. P.222.
- ⁸⁰ *Avižonis K.* Teodoras Karjotaitis // Rinktiniai raštai. T.4. Vilnius, 1994. P.50.
- ⁸¹ *Avižonis K.* Podolė // Ibid. P.481–482.
- ⁸² *Dėdinas V.* Vytauto vidaus ir užsienio politika ligi Žalgirio mūšio // Vytautas Didysis. Vilnius, 1988. P.50.
- ⁸³ ВК. P.100.
- ⁸⁴ Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430. Cracoviae, 1882. S.35–36; *Jonynas I.* Andrius // Lietuvos didieji kunigaikščiai. Vilnius, 1996. P.55.
- ⁸⁵ LTMS. P.222.
- ⁸⁶ *Kojelavičius-Vijūkas A.* Lietuvos istorija. Vilnius, 1989. P.344.
- ⁸⁷ LTMS. P.222.
- ⁸⁸ *Gudavičius E.* Op. cit. P.194.
- ⁸⁹ *Kojelavičius-Vijūkas A.* Op. cit. P.345.
- ⁹⁰ *Шабулдо Ф.М.* Земли... С.140–144.
- ⁹¹ LTMS. P.223.
- ⁹² *Jonynas I.* Vytauto šeimyna // Istorijos baruose. Vilnius, 1984. P.54.
- ⁹³ *Rowell S.C.* Op. cit. P.134.
- ⁹⁴ *Petrauskas R.* Lietuvos diduomenė... P.315.
- ⁹⁵ LTMS. P.295.
- ⁹⁶ ВК. P.121.
- ⁹⁷ LMTS. P.295.
- ⁹⁸ *Русина О.В.* Op. cit. С.81.
- ⁹⁹ *Wolff J.* Op. cit. S.95.
- ¹⁰⁰ *Gudavičius E.* Op. cit. P.201–202.
- ¹⁰¹ *Karys J.K.* Op. cit. P.175.
- ¹⁰² *Petrauskas R.* Lietuvos diduomenė... P.231.
- ¹⁰³ Ibid. P.266.
- ¹⁰⁴ *Długosz J.* Roczniki czyli kroniki sławnego królestwa Polskiego. Księga Jedenasta (1413–1430). Warszawa, 1985. S.67.

- ¹⁰⁵ Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430. S.170.
- ¹⁰⁶ Dundulis B. Lietuvos užsienio... P.83; Sirutavičius M. Karo belaisviai Lietuvoje XVI a. pirmojoje pusėje. Vilnius, 2002. P.31.
- ¹⁰⁷ Gudavičius E. Op. cit. P.273.
- ¹⁰⁸ Jasas R. Op. cit. P.275–276.
- ¹⁰⁹ 1432 09 23, Trakai. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio privilegija Vilniaus miestiečiams // Lietuvos mokslų akademijos Biblioteka. Rankraščių skyrius. F1–13.
- ¹¹⁰ Jasas R. Op. cit. P.275.
- ¹¹¹ Matusas J. Op. cit. P.74–75.
- ¹¹² Jasas R. Op. cit. P.278.
- ¹¹³ ВК. P.121.
- ¹¹⁴ Petrauskas R. Lietuvos diduomenė... P.69–70.
- ¹¹⁵ Matusas J. Op. cit. P.75.
- ¹¹⁶ P.R[e]kl[aitis]. Op. cit. P.450–451.
- ¹¹⁷ Matusas J. Op. cit. P.74–75.
- ¹¹⁸ Jasas R. Op. cit. P.282–283.
- ¹¹⁹ Matusas J. Op. cit. P.99.
- ¹²⁰ Любавский М. Литовско-русский... С.85.
- ¹²¹ ВК. P.123.
- ¹²² Jasas R. Op. cit. P.280–281.
- ¹²³ Dundulis B. Lietuvos kova dėl... P.112.
- ¹²⁴ Gudavičius E. Op. cit. P.270.
- ¹²⁵ Petrauskas R. Lietuvos diduomenė... P.71.
- ¹²⁶ Gudavičius E. Op. cit. P.306.
- ¹²⁷ Любавский М. Литовско-русский... С.86–87.
- ¹²⁸ ВК. P.121–122.
- ¹²⁹ Ten pat. P.123.
- ¹³⁰ Jasas R. Op. cit. P.281.
- ¹³¹ ВК. P.122.
- ¹³² Любавский М. Литовско-русский... С.87.
- ¹³³ Jasas R. Op. cit. P.281.
- ¹³⁴ ВК. P.124.
- ¹³⁵ Грушевский М. Op. cit. С. 234.
- ¹³⁶ Улащик Н.Н. Введение в изучение Белорусско – Литовского летописания. Москва, 1985. С.234–235.
- ¹³⁷ Jučas M. Lietuvos metraščiai. Vilnius, 1968. P.160.
- ¹³⁸ Деревянко А.П., Шабельникова Н.А. История России с древнейших времен до конца XX века. Москва, 2001. С.62–63.
- ¹³⁹ Jučas M. Lietuvos ir Lenkijos unija (XIV a. vid. XIX a. pr.). Vilnius, 2000. P.153.
- ¹⁴⁰ Dainauskas J. Lietuvos bei lietuvių krikštas ir 1387-ji metai. Chicago, 1991. P.210.
- ¹⁴¹ Jurginis J. Lietuvos krikštas: Feodalinės visuomenės socialinės ir kultūrinės raidos studija. Vilnius, 1987. P.178–179.
- ¹⁴² 1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos akto vertimas į lietuvių kalbą // 1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos aktas [Lietuvos užsienio politikos dokumentai XIII–XVIII a.]. Vilnius, 2002. P.22.
- ¹⁴³ Jučas M. Krikščionybės kelias į Lietuvą. Vilnius, 2000. P.61.
- ¹⁴⁴ Dainauskas J. Op. cit. P.119.
- ¹⁴⁵ Gudavičius E. Op. cit. P.166.
- ¹⁴⁶ Ivinskis Z. Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties. Vilnius, 1991. P.278.
- ¹⁴⁷ ВК. P.127.
- ¹⁴⁸ Lietuvos Metrika. Knyga Nr.25 (1387–1546). Vilnius, 1998. P.113.
- ¹⁴⁹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr.1 (1380–1584). Vilnius, 1998. P.23.
- ¹⁵⁰ Matusas J. Op. cit. P.163.
- ¹⁵¹ Любавский М. Очерк истории Литовско – русского государство до Люблинской унии включительно. Москва, 1910. С.87.
- ¹⁵² Trakai, 1441 03 27. Ldk Kazimiero privilegija Trakų karaimams dėl Magdeburgo teisės // Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija. 2001. P.468–469.
- ¹⁵³ Urban W. Žalgiris ir kas po jo? Vilnius, 2004. P.354.
- ¹⁵⁴ ВК. P.136–137.
- ¹⁵⁵ Jasas R. Op. cit. P.296.
- ¹⁵⁶ Русина О.В. Op. cit. С.123.
- ¹⁵⁷ Abu šie aktai publikuoti: РИБ. Т.20. Стб. 881–886, 1190–1192.
- ¹⁵⁸ Русина О.В. Op. cit. С. 125.
- ¹⁵⁹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr.224 (1522–1530). Vilnius, 1997. P.415.
- ¹⁶⁰ РИБ. Т.27. Стб. 377–378.
- ¹⁶¹ РИБ. Т.27. Стб. 434–435; РИБ. Т.27. Стб. 542, 732; Акты Литовской... С.42, 110, 139.
- ¹⁶² Machovenko J. Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.). Vilnius, 1999. P.54.
- ¹⁶³ Lietuvos Metrika. Knyga Nr.25 (1387–1546). Vilnius, 1998. P.188–189.
- ¹⁶⁴ ВК. P.145.
- ¹⁶⁵ РИБ. Т.27. Стб. 718–719.
- ¹⁶⁶ Dundulis B. Lietuvos kova dėl... P.211–212.
- ¹⁶⁷ Русина О.В. Op. cit. С.128.
- ¹⁶⁸ Jasas R. Op. cit. P.308.
- ¹⁶⁹ Dundulis B. Lietuvos užsienio... P.93.
- ¹⁷⁰ Vanionis E. Op. cit. P.98.
- ¹⁷¹ Dundulis B. Lietuvos užsienio... P.94; Lietuvos Metrika. Knyga Nr.4 (1479–1791). Vilnius, 2004. P.142.
- ¹⁷² Jasas R. Op. cit. P.298.
- ¹⁷³ Krupska A. Semen... S.746.
- ¹⁷⁴ Ibid. P.309.
- ¹⁷⁵ Petrauskas R. Lietuvos diduomenė... P.115.
- ¹⁷⁶ Русина О.В. Op. cit. С.128.
- ¹⁷⁷ Vanionis E. Lietuvos... P.98.
- ¹⁷⁸ Грушевский М. Op. cit. С.510–511.
- ¹⁷⁹ ВК. P.145.
- ¹⁸⁰ Kojelavičius-Vijūkas A. Op. cit. P.521.

- ¹⁸¹ *Jasas R.* Op. cit. P.296.
- ¹⁸² *Petrauskas R.* Lietuvos diduomenė... P.163.
- ¹⁸³ *Gudavičius E.* Op. cit. P.384.
- ¹⁸⁴ *Wolff J.* Ród Gedimina: Dodatki i poprawki do dzieł Hr. K.Stadnickiego. Kraków, 1886. S.109.
- ¹⁸⁵ *Machovenko J.* Op. cit. P.19.
- ¹⁸⁶ *Rowell S.C.* Op. cit. P.55.
- ¹⁸⁷ *Gudavičius E.* Op. cit. P.320.
- ¹⁸⁸ *Ibid.* P.322.
- ¹⁸⁹ *V.D[augirdaitė]-S[ruogienė].* Olelkaičiai: Mykolas // Lietuvių enciklopedija. T.14. Boston, 1960. P.78; *Krupska A.* Michal... S.745.
- ¹⁹⁰ *Dundulis B.* Lietuvos užsienio... P.54–55.
- ¹⁹¹ *Trimonienė R.R.* Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir Vidurio Europa XV–XVI a. sandūroje. Šiauliai, 1996. P.26.
- ¹⁹² Priedas Nr.7: Nuorašas iš teismo bylos, apsašančios Slucko kunigaikščių nubaudimą. *Rowell S.C.* Op. cit. P.72.

Gauta 2005 10 24
Parengta 2005 11 12

Vytas JANKAUSKAS

THE STATUS OF THE LAND OF KIEV IN THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA

The Fourteenth and the Fifteenth Centuries

A b s t r a c t

The present article is an attempt to overview the processes the administration of different lands in the Grand Duchy of Lithuania. The Kiev Duchy was a subject under consideration falling under the power of the Great Duchy of Lithuania in the third decade of the 14th century.

When the Kiev Duchy fell into the view of the Grand Duchy of Lithuania, a Great Duke vicegerent was appointed. Apart from this institution, however, the Tartar Bascac was also functioning. The influence of Poland in the region had weakened.

New changes in the status of the Kiev Duchy became apparent in the early 70s of the 14th century after the Blue Waters Battle, when the Tartar influence in the region had abated. Algirdas, the Grand Duke of the Great Duchy of Lithuania, could then enthrone his son in Kiev. The ties between the Kiev Duchy and the Grand Duchy of Lithuania became stronger in the 7th and 8th decades of the 14th century, when the Tartar Khan Mamay gave the donation Yarlyk, thus legally granting Kiev to the Great Duchy of Lithuania.

In 1377, after the death of the Grand Duke Algirdas, the dynasty crisis began. Algirdas' sons from his first marriage started conflicting with his youngest sons. Vladimir Algirdaitis, being the Duke of Kiev at the moment, joined them, thus showing that the Kiev Duchy was closely related to the center. The troops of the Duke of Kiev had possibly participated in Kulikov Battle in 1380 on the side of Moscow.

The relationship between the Duke of Kiev and Jogaila stabilized in 1388, when he made the so-called sword allegiance in the king's palace; later he fought crusades supporting Vytautas. These changes, however, did not save the Duke of Kiev from centralization of the state which started in 1392. In 1395, Vladimir Algirdaitis was dislodged from Kiev, being rewarded with a small Kopyl

Duchy near the ethnic Lithuanian lands. Skirgaila was appointed as a ruler of Kiev; however, he was poisoned in 1396.

After Skirgaila's death, Jonas Algimantaitis, the Duke of Alšėnai, was appointed the vicegerent for Kiev. He was not only close to Vytautas, but also his relative.

With the appointment of Jonas Algimantaitis the status of Kiev as a duchy was lost. Despite this, the Dukes of Alšėnai were in total control of Kiev. It has to be pointed out, however, that they did not belong to the ruling dynasty – just intermarried with it. Among four vicegerents of Kiev in 1396–1433, three were from the Alšėnai family.

During the 1432–1440 war between Švitrigaila and Žygimantas Kęstutaitis, Kiev became a center of great importance. At the same time, the prerogative of the progeny of Vladimir Algirdaitis to rule the territory emerged. Alexander Vladimiraitis was sent by Žygimantas to occupy Kiev (yet he failed and was jailed by Žygimantas Kęstutaitis). Meanwhile, Kiev was ruled by his brother Jonas in the period 1433–1435. This, in fact, did not change the status of the Kiev Duchy but strengthened the claims of the sons of Vladimir Algirdaitis.

In 1442, however, Kazimieras and the Council of Seigniors were forced to acknowledge the patrimonial rights of Alexander Vladimiraitis – Olelka to the Kiev Duchy.

Olelka, and later his son Simonas, tried to strengthen their positions in Kiev, generating well-disposed nobility around them and pursuing a consistent dynasty policy. This situation was impacted even by intense foreign policy, independently pursued by Duke of Kiev.

In 1471, after the death of the Duke of Kiev Simonas Olelkaitis, the status of this land changed – Kiev became a province. Despite successive actions taken by Mykolas Olelkaitis, this status remained.